

NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOJI JUSTICIJA LIETUVOJE – AR ESAMOS BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS PRIEMONĖS IR JŲ TAIKYMO PRAKTIKA TINKAMAI ATLIEPIA NUSIKALSTAMO NEPILNAMEČIŲ ELGESIO PRIEŽASTIS IR TENDENCIJAS?

Vidas Krušinskas¹

DOI: <https://doi.org/10.7220/2029-4239.29.5>

SANTRAUKA

Šiame straipsnyje nagrinėjama su baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimu nepilnamečiams susijusi problematika bei nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje perspektyvos. Straipsnio tikslas - išanalizuoti bei argumentuotai įvertinti aktualių nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje problematiką, taip bandant identifikuoti šioje srityje potencialiai tobulintinus aspektus. Atitinkamai, darbo autoriaus yra siekiama visapusiškai išnagrinėti tiek baudžiamajame įstatyme įtvirtinto teisinio reglamentavimo specifiką bei trūkumus, tiek teismų praktikoje nepilnamečių baudžiamosiose bylose kylančius iššūkius, tiek ir nepilnamečių registruoto bei latentinio nusikalstamumo tendencijas atspindinčių statistinę informaciją, taip pat teisės, kriminologijos ir kitų mokslų išvalgas nagrinėjama tema. Atlikta analizė parodė, jog traukiant nepilnamečius baudžiamojon atsakomybėn ir skiriant jiems bausmes ar kitokias poveikio priemones, praktikoje į nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus ir jų specifinius poreikius neretai vis dar deramai neatsižvelgiama, o jei tai ir padaroma – toks atsižvelgimas gana dažnai būna ribotas ir nepilnavertis. Todėl darytinos išvados, jog teismai, taikydami baudžiamąją atsakomybę, turi skirti didesnę dėmesį principinėms nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų nuostatoms, labiau įsigilinti į nepilnamečių teisės pažeidėjų specifiką ir poreikius bei jų atžvilgiu dar labiau riboti kriminalinių bausmių taikymą, dažniau skiriant auklėjamojo poveikio priemones, taip pat dažniau ir atidžiau vertinti jaunų suaugusiųjų (18–21 m.) socialinę brandą ir galimybes jiems taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus. Tuo tarpu įstatymų leidėjui derėtų įtvirtinti galimybę svarstyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiams ir

¹ Autorius yra Vilniaus universiteto Teisės fakulteto studentas, Lietuva.

sunkių nusikaltimų atvejais, be to, mažiau sunkių ar neatsargių nusikalstamų veikų atvejais tai turėtų būti teismo pareiga, o ne diskrecija.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI

Baudžiamoji atsakomybė, nepilnamečiai, bausmė, auklėjamojo poveikio priemonės, nepilnamečių delinkvencija, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės.

IVADAS

Nepilnamečių nusikalstamumas nuo seno yra itin jautrus ir didelį ažiotažą visuomenės tarpe keliantis reiškinys. Nepilnamečių padarytos nusikalstamos veikos, ypač jei jos yra sunkesnio pobūdžio, dažnai sulaukia didelio žiniasklaidos dėmesio, kuri, nevengdama skambių ir dažnai pagrįstumo stokojančių frazių, pavyzdžiui, „smurtaujantys ir siaubą visuomenei keliantys vaikai“², „vaikų nusikaltimai – vis žiauresni“³, „paauglių nusikaltimai tampa vis brutalesni“⁴, „žiaurūs nepilnamečiai tampa žudikais“⁵, „jaunieji pažeidėjai auga kaip ant mielių“⁶, „auga negailestinga ir žiauri karta“⁷, visuomenės tarpe sieja didelį susirūpinimą nepilnamečių daromais nusikaltimais bei formuoja klaidingą įsitikinimą, kad nepilnamečių nusikalstamumas yra itin dažnas, sunkus, žiaurus ir nekontroliuojamas.⁸ Atitinkamai, plačioji visuomenė ir populizmo nevengiantys politikai dažnai kelia idėjas griežtinti nepilnamečiams taikomą baudžiamąją atsakomybę, skirti griežtesnes bausmes ir kitaip bandyti baudimu įbauginti jaunimą.⁹ Visgi, nepilnamečių nusikalstamumas beveik visada yra kitokio pobūdžio nei suaugusiųjų, dažnai yra ne toks sunkus ir žalingas visuomenei, spontaniškas ir neapgalvotas¹⁰, be to, įprastas represinio pobūdžio baudžiamasis atsakas į nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas ir kriminalinių bausmių taikymas, dažnu atveju, ne tik neatneša

² Karolina Konopko. „Smurtaujantys ir siaubą visuomenei keliantys vaikai: griežtinti bausmes ar bandyti auklėti?“. *Lrytas.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2019/10/11/news/smurtaujantys-ir-siauba-visuomenei-keliantys-vaikai-grieztinti-bausmes-ar-bandyti-aukleti--12124551>

³ Skirmantas Malinauskas. „Vaikų nusikaltimai – vis žiauresni“. *15min.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/vaiku-nusikaltimai-vis-ziauresni-59-278061>

⁴ Stasys Šaulys. „Paauglių nusikaltimai tampa vis brutalesni“. *Valstietis.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.valstietis.lt/salyje/paaugliu-nusikaltimai-tampa-vis-brutalesni/78782>

⁵ Irena Zubrickienė. „Žiaurūs nepilnamečiai tampa žudikais“ *TV3.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/ziaurus-nepilnameciai-tampa-zudikais-n799935>

⁶ Irena Zubrickienė. „Žiaurūs nepilnamečiai tampa žudikais“ *TV3.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/ziaurus-nepilnameciai-tampa-zudikais-n799935>

⁷ Stasys Šaulys. „Auga negailestinga ir žiauri karta“. *Valstietis.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.valstietis.lt/salyje/auga-negailestinga-ir-ziauri-karta/64639>

⁸ G. Sakalauskas, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė“, *Teisės problemos* (2013, Nr. 3 (81)), 5–55 p.

⁹ Žr. ten pat.

¹⁰ Žr. ten pat

naudos, bet atvirškčiai, kenkia nepilnamečių socialinei raidai, resocializacijai, integracijai į visuomenę ir net gali paskatinti tolimesnę nusikalstamą karjerą.¹¹ Nors realybėje nepilnamečių padaromų nusikalstamų veikų skaičius mažėja, remiantis kelių pastarųjų metų duomenimis, kasmet teismų nuteisiama apie 400 nepilnamečių.¹² Todėl taikant ir individualizuojant baudžiamąją atsakomybę nepilnamečiams yra itin svarbu atsižvelgti į šio amžiaus asmenų nusikalstamo elgesio priežastis, socialines, emocines, intelektines brandos bei gyvenimo ir auklėjimo sąlygų ypatumus ir, atitinkamai, taikyti nepilnamečiams tinkamas ir efektyvias poveikio priemones - visgi praktikoje į tai neretai yra atsižvelgiama gana ribotai, fragmentiškai ir deklaratyviai, kas rodo šiame straipsnyje keliamos problematikos aktualumą tiek teoriniu, tiek ir praktiniu aspektais.

Nors minėtoji problematika tam tikrais aspektais buvo ne kartą nagrinėta teisės doktrinos atstovų, didesnė dalis tokių tyrimų yra arba jau kiek pasenę, arba apžvelgiantys ne nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės problematikos visumą, o tik tam tikrus to aspektus, todėl yra tikslinga apžvelgti naujausias nepilnamečių nusikalstamumo ir jiems taikomos baudžiamosios atsakomybės tendencijas, tokiu būdu išryškinant problematiškiausius bei labiausiai tobulintinus aspektus. Šį poreikį sustiprina tai, kad per du dešimtmečius nuo nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų įtvirtinimo naujajame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, nepaisant teisės bei kitų mokslų indėlio tiriant šioje srityje kylančius iššūkius, praktikoje baudžiamoji atsakomybė nepilnamečiams vis dar gana dažnai taikoma į visa tai deramai neatsižvelgiant ir kartojant ydingas praeities praktikas, pavyzdžiui, nevengiant perteklinio kriminalinių bausmių skyrimo ar vengimo taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės, kai pavyzdžiui, Vokietijoje kriminalinių bausmių skyrimas nepilnamečiams yra laikomas *ultima ratio* priemone, o baudžiamoji atsakomybė tokiems asmenims turi atitikti minimalios intervencijos kriterijų ir būti taikoma tik kraštutiniais atvejais, be to, Vokietijoje nepilnamečių baudžiamosiose bylose yra įtvirtinta galimybė taikyti mediaciją¹³, kas Lietuvoje lig šiol nėra praktikuojama. Atitinkamai, autoriaus siekiama įvertinti, ar esamos Lietuvoje nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo priemonės, o ypač – realią jų taikymo praktiką, atliepia minėtąją nepilnamečių nusikalstamumo specifiką, atliepimo aspektą suvokiant kaip nepilnamečiams, o tam tikrais atvejais - ir jauniems suaugusiems, taikomos baudžiamosios atsakomybės atitiktą tarptautiniuose bei nacionaliniuose teisės aktuose suformuotoms nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės principinėms nuostatomis ir tikslams, aktualioms nepilnamečių nusikalstamumo tendencijoms, taip pat įvairių mokslinių tyrimų suponuojamoms tinkamos bei efektyvios reakcijos į nepilnamečių delinkventinį¹⁴ elgesį ir jo priežastis taisyklėms.

¹¹ J. Levon, G. Švedas, „Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai“, *Vilnius University Open Series* (2022) 167–191 p.

¹² Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai 2018–2023 m. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-veiklos-ataskaitos/198>

¹³ F. Dünkel, „Youth Justice in Germany“, *Oxford Handbooks Online* (2016), 6 p.

¹⁴ Delinkvencija – „tai teisinių ir socialinių normų pažeidimai, kuriuos daro nepilnamečiai / paaugliai. Šių jaunuolių veikų negalima prilyginti nusikalstamoms, kurias daro suaugusieji, nes tokie pažeidimai byloja apie asmenybės nebrandumą, o ne polinkį nusikalstamam elgesiui“ - A. Pocienė, J. Aleknevičienė, V. Kalpokas, „Jaunuolių delinkventinis elgesys Lietuvoje: ką atskleidžia naujas delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas?“.

Taigi šio straipsnio tikslas - išanalizuoti bei argumentuotai įvertinti aktualią nepilnamečių baudžiamosios justicijos Lietuvoje problematiką, taip bandant identifikuoti šioje srityje potencialiai tobulintinus aspektus. Atitinkamai, siekiant įgyvendinti šį tikslą yra pasitelkiami trys uždaviniai:

- 1) Išnagrinėti nepilnamečių nusikalstamumo priežastis, niuansus ir tendencijas bei jiems taikytinos baudžiamosios atsakomybės ypatumų specifiką;
- 2) Išanalizuoti nepilnamečiams taikomų bausmių ir kitų poveikio priemonių problematiką;
- 3) Iširti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo jauniems pilnamečiams taikymo pagrįstumą, reikalingumą bei tokio taikymo iššūkius.

Šiame straipsnyje naudojami šie moksliniai tyrimo metodai: analizės, sisteminis, lyginamasis ir statistinis. Analizės metodas pasitelkiamas analizuojant nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų nuostatas, statistinius duomenis, aktualią teismų praktiką baudžiamosiose bylose, taip pat apžvelgiant kriminologijos, neuromokslų ir kitų mokslų formuojamas nuostatas nepilnamečių nusikalstamumo, jo priežasčių ir reakcijos į jį klausimais bei jų santykį su baudžiamąja teise. Sisteminis metodas pasireiškia tuo, kad straipsnyje siekiama visus nagrinėjamus šaltinius tirti ne tik pavieniui, bet ir analizuojant jų tarpusavio ryšius, integralumą bei atitiktį vienas kitam. Lyginamojo metodo pagalba tarpusavyje lyginama teismų praktika, teisės aktų nuostatos, statistinės tendencijos bei kitokia su nepilnamečių nusikalstamumu susijusi mokslinė medžiaga. Tuo tarpu statistinis metodas naudojamas analizuojant aktualias nepilnamečių nusikalstamumo ir jiems skiriamų poveikio priemonių tendencijas bei tuo siekiant tinkamai įvertinti ir išryškinti probleminius nagrinėjamos tematikos aspektus.

Straipsnio autoriaus yra nagrinėjami įvairaus pobūdžio šaltiniai, įskaitant teisės aktų nuostatas, teismų praktiką, statistinius duomenis bei teisės, kriminologijos ir kitų mokslų doktriną. Nacionalinių ir tarptautinių teisės aktų apžvalga buvo atlikta siekiant apžvelgti ir įvertinti esamą nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimą, jo specifiką bei atitiktį mokslo formuojamoms rekomendacijoms. Teismų praktikos analizė leido įvertinti praktinių baudžiamosios atsakomybės taikymo nepilnamečiams tendencijų atitiktį nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės tikslams ir mokslo suformuotoms rekomendacijoms, identifikuoti praktikoje dažniausiai kylančius iššūkius bei nustatyti, ar teismų jurisprudencija nepilnamečių baudžiamosiose bylose yra nuosekli, pagrįsta ir vieninga. Tuo tarpu įvairaus pobūdžio statistikos analizė leido objektyviai įvertinti aktualias nepilnamečių nusikalstamumo ir latentinės delinkvencijos, taip pat nepilnamečiams taikomų poveikio priemonių tendencijas. Galiausiai, kriminologijos, sociologijos ir kitų mokslų doktrinoje aptariamų nepilnamečių nusikalstamumo priežasčių bei joje pateikiamų jiems taikytinos baudžiamosios atsakomybės pobūdžio rekomendacijų analizė leido į straipsnyje keliamą problematiką pažvelgti platesniu žvilgsniu, tokiu būdu geriau nustatant praktikoje kylančias problemas ir jų sprendimo būdus.

NEPILNAMEČIAI, KAIP BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SUBJEKTAI

Teisiniai nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės pagrindai

Lietuvoje, skirtingai nei nemažoje dalyje kitų Europos valstybių (Vokietija, Austrija, Prancūzija, Čekija, Kroatija, Slovėnija ir kitos), nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai nėra suregulamentuoti atskirame įstatyme¹⁵ – šį klausimą įstatymų leidėjas reglamentuoja bendrame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau – ir BK, baudžiamasis įstatymas)¹⁶, kuriame apsiribota sąlyginai nedidelės apimtys (13 straipsnių) atskiru XI skyriumi „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai“. Nagrinėjama tema taip pat reikšmingas ir BK 13 straipsnis, įtvirtinantis dvigubą minimalaus amžiaus, nuo kurio asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, ribą – bendru atveju, baudžiamoji atsakomybė gali kilti tik asmeniui, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję šešiolika metų. Visgi už kai kuriuos sunkius ir labai sunkius nusikaltimus, pavyzdžiui, nužudymą, sunkų sveikatos sutrikdymą, išžaginimą, seksualinį prievartavimą, vagystes ir plėšimus, gali atsakyti ir nepilnametis asmuo, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo suėję keturiolika metų. Tokia įstatymų leidėjo pasirinkta selektyvi dvigubų minimalaus amžiaus, nuo kurio asmeniui gali būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, ribų koncepcija teisės doktrinoje yra kritikuojama kaip stokojanti pagrįstumo^{17 18} – su tokia pozicija straipsnio autoriaus sutinkama, nes nėra racionalu, kai 14 metų amžiaus, potencialiai visiškai nesubrendęs, vėjavaikiškas nepilnametis turi atsakyti už paprastą vagystę arba transporto priemonių ar kelių, juose esančių įrenginių sugadinimą, tuo tarpu, galimai jau gana brandaus mąstymo, apsukrus ir puikiai suvokiantis pavojingą savo veiksmų pobūdį 15 metų amžiaus nepilnametis negali atsakyti, pavyzdžiui, už sukčiavimą, prekybą žmonėmis ar neteisėtą disponavimą narkotinėmis ar psichotropinėmis medžiagomis turint tikslą jas platinti.

Esminiu BK XI skyriaus postulatu galima laikyti BK 80 straipsnį, kurio 1–4 punktuose yra numatyta, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis yra: „1) užtikrinti, kad atsakomybė atitiktų šių asmenų amžių ir socialinę brandą; 2) riboti laisvės atėmimo bausmės ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymo šiems asmenims galimybes; 3) padėti nepilnamečiui pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį, derinant baudimą už padarytą

¹⁵ G. Sakalauskas, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė“, *Teisės problemos* (2013, Nr. 3 (81)), 5–55 p.

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).

¹⁷ Drakšienė A., Drakšas R. Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Eugrimas, 2008, p. 110–111.

¹⁸ G. Sakalauskas, „Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai“, *Teisės problemos* (2009, Nr. 2 (64)), 81–103 p.

nusikalstamą veiką su jo asmenybės ugdymu, auklėjimu, neteisėto elgesio priežasčių šalinimu; 4) sulaikyti nepilnamečių nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo“¹⁹. Šios nuostatos rodo, kad įstatymų leidėjas baudžiamosios atsakomybės taikymo nepilnamečiams atvejais akcentuoja individualios prevencijos bei resocializacijos, o ne baudimo svarbą. Kiti BK XI skyriaus straipsniai apibrėžia auklėjamojo poveikio priemones, jų turinį ir skyrimo sąlygas, nepilnamečiams skiriamų bausmių ypatumus, taip pat bausmės vykdymo atidėjimo ir atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiams sąlygas.

Svarbu paminėti, jog skirtingai nei Lietuvoje, kur su tam tikromis išimtimis ir ypatumais nepilnamečiams taikoma beveik analogiška baudžiamoji atsakomybė kaip ir suaugusiems, Vokietijoje nepilnamečiai iki 18 metų yra visiškai eliminuojami iš bendros su pilnamečiais baudžiamosios justicijos. Antai, Vokietijoje, pagal Vokietijos jaunimo teismo įstatymą (*Jugendgerichtsgesetz*), nepilnamečiai negali būti teisiami bendrosios kompetencijos suaugusiųjų teismuose ir jiems negali būti taikomos įprastos pilnamečiams skiriamos bausmės – svarbu pažymėti, kad ši taisyklė be išimčių taikoma net ir sunkių nusikaltimų atvejais, atitinkamai, Jaunimo teismo įstatymas Vokietijoje nustato atskirus nepilnamečių teismus ir savarankiškas poveikio priemones, kurios, siekiant minimalios intervencijos, daugiausiai yra nukreiptos į auklėjimą ir rūpestį (*Erziehung*), o ne baudimą.²⁰

Panaši nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistema yra ir Kroatijoje, kur yra įtvirtintas auklėjamosioms ir reabilitacinėms priemonėms prioritetą teikiantis „gerovės modelis“. Antai, pagal 1997 metais Kroatijoje priimtą specialų Jaunimo teismų įstatymą, esant galimybei, nusikaltusiems nepilnamečiams turi būti taikomos neteisminės edukacinio bei resocializuojančio poveikio priemonės, o nepilnamečių baudžiamosios bylos yra nagrinėjamos specializuotų teisėjų, prokurorų, visada padedant kitų sričių specialistams (pavyzdžiui, socialiniams darbuotojams ar psichologams).²¹ Tuo tarpu Nyderlanduose galiojanti nepilnamečių baudžiamosios justicijos sistema, teikianti pirmenybę auklėjamojo ir reabilitacinio pobūdžio priemonėms, yra kiek labiau panaši į esančią Lietuvoje tuo, kad ten nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę reglamentuojančios nuostatos irgi yra inkorporuotos į bendrą baudžiamąją įstatymą, visgi Nyderlandai numato aukštesnę 23 metų amžiaus ribą, iki kurios asmenims, tokio amžiaus padariusiems nusikalstamas veikas, galima taikyti nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę.²² Be to, Nyderlanduose galioja speciali HALT nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos programa, pagal kurią pirmą ar antrą kartą nesunkius nusikaltimus padarę nepilnamečiai nėra traukiami baudžiamojon atsakomybėn, jiems skiriant tam tikrus auklėjamojo pobūdžio įpareigojimus, pavyzdžiui, atsiprašyti nukentėjusiojo ir atlyginti padarytą žalą, ir tik jų neįvykdžius nusikaltusiam nepilnamečiui yra pradedama baudžiamoji byla.²³

¹⁹ LR BK (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).

²⁰ F. Dünkel, „Youth Justice in Germany“, Oxford Handbooks Online (2016), 2–14 p.

²¹ S. Matthews, V. Schiraldi, L. Chester, „Youth Justice in Europe: Experience of Germany, the Netherlands, and Croatia in Providing Developmentally Appropriate Responses to Emerging Adults in the Criminal Justice System“, *Justice Evaluation Journal*, 2018, 16–17 p.

²² Žr. ten pat, p. 12–13.

²³ Nyderlandų Vyriausybės informacija: <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/penalties-juvenile-offenders#:~:text=HALT%20programme,pay%20for%20any%20damage%20done>.

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimais itin svarbūs yra ir daug principinių nepilnamečių baudžiamosios justicijos nuostatų įtvirtinantys tarptautiniai teisės aktai, iš kurių reikšmingiausi – Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija²⁴, Jungtinių Tautų standartinės minimalios teisingumo vykdymo nepilnamečiams taisyklės (Pekino taisyklės)²⁵, Jungtinių Tautų nepilnamečių nusikalstamumo prevencijos gairės (Rijado gairės)²⁶ bei Jungtinių Tautų nepilnamečių, iš kurių atimta laisvė, apsaugos taisyklės (Havanos taisyklės)²⁷. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos 40 straipsnis numato „*kiekvieno vaiko, įtariamo pažeidus baudžiamuosius įstatymus, kaltinamo arba pripažįstamo kaltu dėl jų pažeidimo, teisę, kad su juo būtų elgiamasi stengiantis ugdyti jo orumą ir reikšmingumą, pagarbą žmogaus teisėms ir pagrindinėms laisvėms, kad būtų atsižvelgiama į jo amžių ir jaustųsi noras padėti jam reintegruotis ir atlikti naudingą vaidmenį visuomenėje*“.²⁸ Tuo tarpu kiti minėtieji Jungtinių Tautų priimti dokumentai, nors ir nėra imperatyvaus pobūdžio, taip pat turi didelę reikšmę tiek formuojant nepilnamečių baudžiamąją politiką, tiek ir ją įgyvendinant. Antai, Pekino taisyklės nepilnamečių baudžiamosios justicijos pagrindiniu tikslu įvardina, pirmiausia, nepilnamečio gerovę, Rijado taisyklėse formuojamas reikalavimas vengti nepilnamečių baudimo „*už elgesį, nesukeliantį didelės žalos jo vystymuisi arba aplinkiniams*“²⁹, taip pat pabrėžiama tai, jog „*jaunuolių elgesys, neatitinkantis visuotinių socialinių normų ir vertybių, dažnai yra sudedamoji brendimo ir augimo dalis ir daugelis žmonių jį savaime išauga*“³⁰, tuo tarpu Havanos taisyklėse teigiama, kad „*nepilnamečių justicijos sistema turėtų užtikrinti nepilnamečių teises ir saugumą, taip pat palaikyti jų fizinę ir intelektualinę gerovę*“.³¹

Neabejotinai, be įstatymų ir kitų teisės aktų nuostatų, didelis vaidmuo formuojant nepilnamečių baudžiamąją politiką bei nustatant ir plėtojant principines nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės nuostatas nacionaliniu lygmeniu tenka Lietuvos Aukščiausiajam Teismui (toliau – ir LAT), formuojančiam vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką, aiškinant ir taikant įstatymus bei kitus teisės aktus. Vertėtų pažymėti, jog rengiant šį straipsnį buvo analizuojama visų instancijų teismų (pirmosios, apeliacinės ir kasacinės) praktika – Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika nagrinėjama siekiant išgryninti joje suformuotas principines nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės taisykles ir baudžiamojo įstatymo nuostatų išaiškinimus, tuo tarpu vėliau šiam straipsnyje analizuojami žemesniųjų instancijų teismų sprendimai nepilnamečių baudžiamosiose bylose buvo atrinkti ir analizuoti remiantis aktualumo (visi nagrinėti sprendimai yra ne senesni nei 2017 metų) bei reikšmingumo darbo tikslams ir problematikai (nagrinėjami sprendimai, kuriuose yra suformuoti aktualūs darbe nagrinėjamais klausimais precedentai arba kuriuose išryškėja darbe keliami probleminiai

²⁴ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501).

²⁵ United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules), Pekinas, 1985 11 29, General Assembly A/RES/40/33.

²⁶ United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines), Rijadas, 1990 12 14, General Assembly resolution 45/112.

²⁷ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, Havana, 1990 12 14, General Assembly resolution 45/113.

²⁸ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501).

²⁹ Žr. išnašą Nr. 18: United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines).

³⁰ Žr. ten pat.

³¹ Žr. išnašą Nr. 19: United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty.

nepakankamo ar netinkamo nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo atvejais) kriterijais. Grįžtant prie LAT praktikos, nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimais LAT jurisprudencija yra išties skurdi – straipsnio rengimo metu atlikus detalią kasacinio teismo praktikos analizę pavyko rasti vos 7 per pastaruosius 8 metus LAT priimtas nutartis, kuriose buvo sprendžiami nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės klausimai, be to, jose LAT dažniausiai tik atkartodavo BK nuostatas, o ne įtvirtindavo autentišką teisės aiškinimą, kas turint mintyje žemesnių instancijų teismų skiriamą didelį dėmesį LAT suformuotiems precedentams vertintina gana kritiškai. Bene dažniausiai LAT nutartyse pasikartojanti ir reikšmingiausia šio teismo formuojama nuostata nagrinėjamu klausimu yra, jog „*baudžiamajame įstatyme (BK XI skyrius) įtvirtintų nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtis, be kita ko, yra riboti laisvės atėmimo bausmės taikymo šiems asmenims galimybes, padėti nepilnamečiams pakeisti gyvenimo būdą ir elgesį, sulaukyti juos nuo naujų nusikalstamų veikų padarymo*“.³² Be to, vienoje savo nutartyje LAT kritiškai įvertino atvejį, kai žemesnės instancijos teismas, nors ir „*nurodė, kad skirdamas bausmę vadovaujasi BK XI skyriaus nuostatomis, nustatančiomis nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, tačiau konkrečiai jų neaptarė ir nedetalizavo*“³³, taigi galima daryti prielaidą, kad LAT formuoja reikalavimą teismams, taikantiems nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, ne tik juos deklaratyviai paminėti, bet ir konkrečiai aptarti jų taikymą konkrečioje byloje bei detalizuoti jų taikymo motyvus. Vertėtų paminėti, jog LAT savo praktikoje aptarė ir bausmės skyrimo nepilnamečiams bei jų atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ir bausmės vykdymo atidėjimo klausimus, visgi siekiant nuoseklumo ši LAT praktika bus aptariama kitoje šio straipsnio dalyje.

Taigi tiek Lietuvos baudžiamasis įstatymas, tiek ir tarptautiniai teisės aktai gana detaliai reglamentuoja visus esminius nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės pagrindus bei principus. Visgi BK įtvirtinti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai ir fundamentalios vertybinės nepilnamečių baudžiamosios justicijos orientacijos, lyginant su tarptautinės teisės aktais ar kai kurių užsienio valstybių teisiniu reguliavimu, yra apibrėžtos gana lakoniškai – analogiška tendencija pastebėtina ir šiuo klausimu gana skurdžioje LAT praktikoje. Todėl įstatymų leidėjas ar LAT savo jurisprudencijoje galėtų labiau išplėtoti principines nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės nuostatas, tokiu būdu prisidedami prie efektyvesnio bei platesnio jų taikymo praktikoje.

Nepilnamečių nusikalstamo (delinkventinio) elgesio specifika ir ypatumai

Nepilnamečių nusikalstamumas arba, žvelgiant plačiau, delinkvencija yra sudėtingas ir daugialypis reiškinys, pasižymintis savitiška specifika, tad jo negalima ir neįmanoma aiškinti bei vertinti vien tik formaliuose baudžiamosios teisės rėmuose – šia konstanta turėtų būti

³² Valstybė p. L. M., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2017, Nr. 2K-201-222/2017).

³³ Valstybė p. L. M., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2017, Nr. 2K-111-788/2016).

vadovaujamosi ne tik teorijoje, bet ir taikant bei įgyvendinant baudžiamąją atsakomybę praktikoje. Atitinkamai, nagrinėjama problematika yra itin aktualios kriminologijos, sociologijos, psichologijos, medicinos bei neuromokslų įžvalgos – tik pasitelkus jas galima pilnavertiškai pažinti nusikalstamą nepilnamečių elgesį, jo priežastis ir tinkamai reaguoti į nepilnamečių padarytas nusikalstamas veikas, jiems pritaikant efektyviausias poveikio priemones.

Visų pirma, vertėtų apžvelgti psichologijos, neurologijos ir medicinos mokslų įžvalgas apie nusikalstamo nepilnamečių elgesio priežastis. Bene visuotinai pripažįstama, jog didelę įtaką jaunimo elgesiui (tame tarpe ir nusikalstamam) daro brendimo procesas, kuriam pasibaigus įprastai išnyksta ir nusikalstamo (delinkventinio) elgesio apraiškos.³⁴ Antai, vėlyvoje paauglystėje jaunuoliai patiria hormonų veiklos pokyčius organizme, pasireiškiančius labai suintensyvėjusia testosterono gamyba, kas lemia jaunuolių elgesio pokyčius, pavyzdžiui, padidėjusią agresiją, emocinį nestabilumą ar pasunkėjusią savikontrolę.³⁵ Taip pat tyrimai rodo, jog afektyvių-emocinių situacijų atvejais, bręstančių jaunuolių smegenyse prieš dar ne iki galo subrendusią prefrontalinę kontrolės sistemą dominuoja anksčiau subrendusios požievis limbinė ir apdovanojimo sistemos, kas suponuoja paauglystei būdingą neracionalų elgesį bei neadekvačias reakcijas į aplinkos dirgiklius, taip pat ir dažnesnį rizikingą elgesį.³⁶

Ilgalaikių neurotomografinių tyrimų rezultatai rodo, kad jaunuolių smegenų struktūros pokyčiai paauglystės metu įprastai vyksta iki sulaukiant 25 metų, o tikėtina – netgi ir vėliau. Nors fizinė smegenų branda paprastai pasiekama sulaukus 12–13 metų, intelektinė smegenų branda, apimanti pagrindinius operacinius-loginius mąstymo procesus, paprastai vystosi iki 18 metų amžiaus. Tuo tarpu aukštesnio lygmens kognityviniai procesai, apimantys ir nuolatinį gebėjimą atlikti vykdomąsias smegenų funkcijas, įskaitant numatomo elgesio planavimą ir organizavimą, emocijų valdymą, taip pat glaudžiai susiję su augančiais ilgalaikės atminties deklaratyviais atsiminimo gebėjimais (semantinė ir epizodinė atmintis), pilnai susiformuoja tik asmeniui pasiekus apie 25 metų amžių.³⁷ Visa tai rodo, kad „*nepriklausomai nuo individualiai skirtingų brendimo procesų, galima teigti, kad jauniems žmonėms iki maždaug 25 metų būdingos kitos sprendimų priėmimo struktūros ir kita atsakomybės branda, palyginus su suaugusiais*“³⁸. Taigi nepilnamečių bei jaunuolių nusikalstamas elgesys, skirtingai nei suaugusiųjų, yra tampriai susijęs su anatominiu-biologiniu smegenų brendimu bei kognityvine ir psichosocialine raida.

Tuo tarpu socialiniais nepilnamečių nusikalstamo (delinkventinio) elgesio veiksniais dažnai tampa „*noras rizikuoti, išbandyti ribas, atrasti ir suprasti kažką naują, provokuoti, priešintis kitų nustatytai tvarkai, ieškoti savo išskirtinumo ir neatsilikti nuo draugų, įgyvendinti*

³⁴ J. Levon, G. Švedas, „Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai“, *Vilnius University Open Series* (2022), 167–191 p.

³⁵ J. Žukauskaitė, „Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai“, *Teisės problemos* (2012, Nr. 2 (76)), 96–110 p.

³⁶ F. Dünkel ir kiti, „Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei“, *Kriminologijos studijos* (2022, Vol. 8.), 84–106 p.

³⁷ Žr. ten pat: F. Dünkel ir kiti, „Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei“, *Kriminologijos studijos* (2022, Vol. 8.), 84–106 p.

³⁸ Žr. ten pat.

savo polėkius, fantazijas ir kiti panašūs biologinės ir socialinės brandos bruožai“.³⁹ Faktoriais, lemiančiais nepilnamečių nusikalstamumą, neretai taip pat tampa nesugebėjimas laikytis visuomenėje priimtų moralinių ir teisinių normų, siekis maištauti ir atmesti suaugusiųjų primetamus elgesio standartus bei reikalavimus. Taigi nepilnamečių nusikalstamas elgesys dažnai byloja apie jų patiriamus socialinio prisitaikymo sunkumus.⁴⁰ Be to, darydami nusikalstamas veikas nepilnamečiai dažnai elgiasi impulsyviai, spontaniškai, neapgalvotai, ne visada adekvačiai suvokdami savo poelgių esmę bei prognozuodami galimus jų padarinius.⁴¹

Svarbu paminėti, kad delinkventinis elgesys, pasireiškiantis, tame tarpe, ir nusikalstamų veikų darymu, jaunimo (nepilnamečių) tarpe yra visuotinai paplitęs, universalus bei būdingas didžiajai daliai jaunuolių, visgi toks elgesys įprastai būna epizodinis ir dažniausiai iš jo savaime išaugama, tad tai yra tik laikinas žmogaus raidos fenomenas.⁴² Nepilnamečių nusikalstamumui yra būdingas ir didelis latentškumas, tad oficiali registruotų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų statistika parodo tik dalį realios situacijos ir didelė dalis potencialiai nusikalstamas veikas padariusių nepilnamečių išvengia baudžiamosios atsakomybės.⁴³ Visgi tokia situacija anaipol nėra itin grėsminga, nes dažniausiai nepilnamečių nusikalstamas (delinkventinis) elgesys yra nesunkaus pobūdžio bei juo padaroma žala būna nedidelė ir sąlyginai nereikšminga, tuo tarpu sunkaus smurto atvejai nepilnamečių tarpe yra tik reta išimtis.⁴⁴ analogiškas tendencijas rodo ir vėliau šiame straipsnyje nagrinėjama registruotų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų statistika, kurioje sunkūs bei labai sunkūs nusikaltimai (jie, skirtingai nei nepilnamečių tarpe labiausiai paplitę nesunkūs nusikaltimai, pasižymi mažu latentškumu, tad šiuo atžvilgiu registruota statistika gana patikimai atspindi faktines tendencijas) sudaro itin neįdomią visų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų dalį.

Galiausiai, apžvelgta nepilnamečių nusikalstamo elgesio specifika lemia tai, jog reakcija į jį turi būti adekvati, proporcinga, efektyvi ir svarbiausia, atitinkanti nepilnamečių teisės pažeidėjų poreikius, tuo tarpu netinkama, pernelyg represyvi bei formalizuota valstybės reakcija į tokį elgesį dažniausiai ne tik neatneša naudos, bet, atvirkščiai, kenkia normaliam nepilnamečio vystymuisi, socializacijai, gali turėti ilgalaikį stigmatizuojantį poveikį bei net skatinti nusikaltimų recidyvą.⁴⁵ Todėl teisės ir kriminologijos doktrinoje visuotinai sutariama, kad nepilnamečiams taikomos priemonės turi pasižymėti jaunimui pritaikytais ypatumais, o prioritetas visada turėtų būti teikiamas jaunuolio gerovės ir ateities užtikrinimo interesui.⁴⁶

Tad akivaizdu, kad nepilnamečių nusikalstamumo pobūdis, specifika bei priežastys įprastai yra skirtingos nei suaugusiųjų – nepilnamečių daromus nusikaltimus dažniausiai

³⁹ G. Sakalauskas ir kiti, „Latentinės nepilnamečių delinkvencijos apraiškų ir tendencijų Lietuvoje tarptautinis palyginimas“, *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* (2022, Vol. 24), 101–117 p.

⁴⁰ J. Žukauskaitė, „Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai“, *Teisės problemos* (2012, Nr. 2 (76)), 96–110 p.

⁴¹ Žr. ten pat.

⁴² G. Sakalauskas, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė“, *Teisės problemos* (2013, Nr. 3 (81)), 5–55 p.

⁴³ G. Sakalauskas ir kiti, „Registruotos nepilnamečių delinkvencijos apraiškų ir tendencijų Lietuvoje tarptautinis palyginimas“, *Kriminologijos studijos* (Vol. 9, 2021) 173–198 p.

⁴⁴ J. Levon, G. Švedas, „Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai“, *Vilnius University Open Series* (2022), 167–191 p.

⁴⁵ Žr. ten pat.

⁴⁶ Žr. ten pat.

nulemia brendimo, smegenų vystymosi procesai, paauglystėje patiriami identiteto formavimosi iššūkiai, be to, jie įprastai yra mažiau pavojingi bei žalingi visuomenei. Atitinkamai, represinis baudžiamasis atsakas į tokius atvejus yra žalingas, tad nepilnamečių nusikalstamumas turi būti sprendžiamas specialiai jaunimui pritaikytomis, individualią prevenciją skatinančiomis priemonėmis, be to, nepilnamečių nusikalstamumas reikalauja ne tik kruopštesnio dėmesio, atsakingesnio vertinimo, bet ir plataus, tarpdisciplininio požiūrio, atsižvelgiant ir į kitų nei teisė mokslų pasiekimus bei rekomendacijas.

Registruoto bei latentinio nepilnamečių nusikalstamumo Lietuvoje tendencijos

Siekiant objektyviai įvertinti faktines nepilnamečių nusikalstamumo tendencijas ir geriau suprasti, kokios baudžiamosios teisės priemonės yra labiausiai tinkamos nepilnamečiams, yra svarbu išanalizuoti registruoto bei latentinio nepilnamečių nusikalstamumo statistinius duomenis. Šiuo tikslu straipsnio autoriaus buvo atlikta pastarųjų keliolikos metų įtariamų/kaltinamų nusikalstamų veikų padarymu bei nuteistų nepilnamečių statistinių duomenų analizė, taip pat buvo nagrinėjami latentinį nepilnamečių nusikalstamumą (delinkvenciją) reprezentuojančio tarptautinio jaunimo delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimo (International Self-Report Delinquency Study, toliau – ir ISRD) rezultatai. Statistiniai duomenys buvo renkami remiantis aktualia viešai prieinamų valstybinių duomenų registrų bei institucijų pateikiama informacija, joje išskiriant su tyrimu keliamais klausimais ir tikslais labiausiai susijusius statistinius rodiklius – oficialios įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu bei nuteistų nepilnamečių statistikos, taip pat latentinės nepilnamečių delinkvencijos tendencijų analizė leido įvertinti į baudžiamosios justicijos akiratį patekusių, taip pat sunkiausių nepilnamečių daromų nusikalstamų veikų paplitimą ir tendencijas, atitinkamai, kartu su kitoje straipsnio dalyje apžvelgiama laisvės atėmimo ar kitų bausmių bei auklėjamojo poveikio priemonių skyrimo statistika, padėjo pagrįsti nepilnamečiams tinkamiausios baudžiamosios politikos pobūdžio ir taikomų poveikio priemonių proporcingumo problematiką.

Remiantis pastarųjų 16 metų duomenimis (1 lentelė), nuo 2008-ųjų iki 2023-ųjų nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) nepilnamečių skaičius sumažėjo daugiau nei 5 kartus – nuo 3627 asmenų 2008 metais iki 677 asmenų 2023 metais. Ryškiai (taip pat 5 kartus) sumažėjo ir įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu nepilnamečių dalis bendroje įtariamų (kaltinamų) asmenų statistikoje – nuo 15,6 procentų 2008 metais iki 3,09 procentų 2023 metais. Vertėtų pažymėti, kad nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) sunkių ir labai sunkių nusikaltimų padarymu, skaičius yra mažas – pavyzdžiui, 2023 m. registruota 115 tokius nusikaltimus padariusių asmenų, 2022 m. – 64, 2021 m. – 191, 2020 m. – 105, o 2019 m. – 175 nepilnamečiai, kas sudaro maždaug tarp dešimtadalio ir šeštadalio visų įtariamaisiais (kaltinamaisiais) registruotų nepilnamečių, o žinant, jog nesunkus nepilnamečių nusikalstamumas dėl savo didelio latentiškumo į šią statistiką neretai nepatenka⁴⁷ – dar mažiau. Tuo tarpu bendroje įtariamųjų (kaltinamųjų) statistikoje sunkių (labai sunkių) nusikaltimų

⁴⁷ G. Sakalauskas ir kiti, „Registruotos nepilnamečių delinkvencijos apraiškų ir tendencijų Lietuvoje tarptautinis palyginimas“, *Kriminologijos studijos* (Vol. 9, 2021) 173–198 p.

padarymu įtariamų nepilnamečių dalis pastaraisiais metais svyruoja vos apie 0,5 proc. Panašios tendencijos vyrauja ir kitose Europos valstybėse, pavyzdžiui, Vokietijoje nepilnamečių nusikalstamumas nuo 2005 metų iki 2016 metų sumažėjo penktadaliu.⁴⁸ Taigi tiek bendras nepilnamečių įtariamųjų (kaltinamųjų) skaičius, tiek ir santykinė jų dalis bendroje įtariamųjų (kaltinamųjų) visumoje, nėra dideli bei sparčiai mažėja, kas, iš esmės, paneigia visuomenėje paplitusį stereotipinį įsitikinimą, kad nepilnamečių nusikalstamumas yra itin dažnas, sunkus ir augantis.

1 lentelė. Įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu asmenų (nepilnamečių) skaičius 2008–2023 metais.

Metai	Bendras įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu asmenų skaičius	Įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu nepilnamečių skaičius	Įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu nepilnamečių dalis procentais
2008	23 249	3 627	15,6
2009	24 122	3 353	13,9
2010	24 512	2 865	11,69
2011	24 345	2 612	10,73
2012	29 097	2 431	8,35
2013	30 792	2 451	7,96
2014	30 697	2 513	8,19
2015	26 876	2 025	7,53
2016	21 356	1 453	6,8
2017	28 085	1 653	5,89
2018	24 133	1 256	5,2
2019	23 527	1 167	4,96
2020	24 935	1 175	4,71

⁴⁸ F. Dünkel, „Youth Justice in Germany“, *Oxford Handbooks Online* (2016), 1 p.

2021	22 138	704	3,18
2022	22 401	631	2,82
2023	21 891	677	3,09

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos duomenimis.

Rengiant šį straipsnį buvo analizuojama ir už nusikalstamų veikų padarymą nuteistų nepilnamečių skaičiaus dinamika 2008–2023 metais (2 lentelė). Atitinkamai, kaip ir prieš tai apžvelgtais atvejais, yra stebimas ryškus (beveik 4 kartų) bei nuoseklus nuteistų nepilnamečių skaičiaus kritimas nuo 1435 nuteistųjų 2008 metais iki 396 nuteistųjų 2023 metais. Labai panašiai sumažėjo ir nuteistų nepilnamečių santykinė dalis visų nuteistų asmenų statistikoje – nuo 9,81 proc. 2008 metais iki 2,68 proc. 2023 metais, kas vėlgi suponuoja daugiau nei trigubą mažėjimą. Be to, už sunkiausių nusikaltimų nuteistų nepilnamečių skaičius, priešingai viešajame diskurse gana plačiai įsišaknijusiai nuomonei, yra labai mažas – pavyzdžiui, 2022–2017 metais už nužudymus, atitinkamai, buvo nuteisti 1, 0, 1, 6, 10 ir 5 nepilnamečiai, už sunkius sveikatos sutrikdymus, atitinkamai, 2, 2, 1, 5, 7 ir dar kartą 7 nepilnamečiai, o už išžaginimus ir pasikėsinimus tai padaryti, atitinkamai, 1, 3, 2, 2, ir 3 nepilnamečiai. Tad nuteistų nepilnamečių skaičiaus dinamika vėlgi rodo teigiamas tendencijas, kurios akivaizdžios lyginant tiek absoliučius, tiek ir santykinius skaičius, o už sunkiausių nusikaltimų nuteistų nepilnamečių pastaraisiais metais yra vienetai, be to, ir šis skaičius nuosekliai mažėja. Tad akivaizdu, jog griežtos kriminalinės bausmės nepilnamečiams dėl daugiausiai nesunkaus jų daromų nusikalstamų veikų pobūdžio dažnu atveju yra perteklinės ir tokiais atvejais turėtų būti taikomos švelnesnės baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo formos, pavyzdžiui, atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės ar auklėjamojo poveikio priemonės.

2 lentelė. Nuteistų asmenų (nepilnamečių) skaičius 2008–2023 metais.

Metai	Bendras nuteistųjų skaičius	Nuteistų nepilnamečių skaičius	Nuteistų nepilnamečių dalis procentais
2008	14 633	1 435	9,81
2009	16 276	1 654	10,16
2010	15 745	1 469	9,33
2011	15 473	1 365	8,82
2012	18 458	1 115	6,04
2013	20 563	1 170	5,69

2014	21 240	1 202	5,66
2015	18 610	1 135	6,1
2016	16 274	1 001	6,15
2017	18 977	826	4,35
2018	19 799	756	3,82
2019	17 594	508	2,89
2020	16 082	464	2,89
2021	15 031	435	2,89
2022	14 978	448	2,99
2023	14 752	396	2,68

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Nacionalinės teismų administracijos duomenimis.

Visgi, kaip ir minėta anksčiau, nepilnamečių nusikalstamas (delinkventinis) elgesys, ypačiai – nesunkaus pobūdžio, pasižymi gana dideliu latentiskumu, tad vien oficiali įtariamų (kaltinamų) ir nuteistų nepilnamečių statistika parodo tik dalį realios situacijos bei turi būti vertinama kartu su latentinio nusikalstamumo tendencijomis.⁴⁹ Šiuo atžvilgiu svarbu pabrėžti, jog Lietuvoje latentinio nepilnamečių nusikalstamumas yra tiriamas gana menkai – tokių tyrimų Lietuvoje yra atliekama vienetai. Vienas tokių – nuo 1992 metų įvairiose pasaulio valstybėse rengiamas Tarptautinis jaunimo delinkvencijos ir viktimizacijos ISRD tyrimas, kuris Lietuvoje atliekamas nuo 2006-ųjų metų. Šis tyrimas, kurio metu anonimiškos ir savanoriškos kiekybinės apklausos būdu, pasitelkiant pranešimo apie save (angl. *self report*) metodą, yra apklausiami įvairių šalies mokyklų mokiniai skirtingose amžiaus grupėse, Lietuvoje buvo atliktas tris kartus – 2006, 2013 ir 2022 metais.⁵⁰ Nors naujausio, 2022 metais Vilniaus ir Šiaulių mokyklose apklausus 13–15 metų mokinius atlikto, ISRD4 tyrimo duomenys pilna apimtimi dar nėra paskelbti, reikšminga pastarojo tyrimo rezultatų dalis buvo apžvelgta 2023 metais ją vykdžiusių A. Pocienės, J. Aleknevičienės ir V. Kalpokos išleistame moksliname straipsnyje „Jaunuolių delinkventinis elgesys Lietuvoje: ką atskleidžia naujas delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas?“.

⁴⁹ G. Sakalauskas ir kiti, „Latentinės nepilnamečių delinkvencijos apraiškų ir tendencijų Lietuvoje tarptautinis palyginimas“, *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika* (2022, Vol. 24), 101–117 p.

⁵⁰ A. Pocienė, J. Aleknevičienė, V. Kalpokas, „Jaunuolių delinkventinis elgesys Lietuvoje: ką atskleidžia naujas delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas?“, *Filosofija. Sociologija* (2023, Vol. 34, No. 4 Special), 37–48 p.

Remiantis jame pateiktais 2006, 2013 ir 2022 metų ISRD tyrimų rezultatais, Lietuvoje jaunuolių, padariusių bent vieną iš turtinių ar smurtinių nusizengimų per visą savo gyvenimą dalis 2006 metais buvo 30,4 proc., 2013 metais – 25,7 proc., o 2022 metais tokių jaunuolių skaičius, lyginant su 2013 metais, kiek ūgtelėjo iki 27,7 proc. Vaikinių tarpe delinkventinio elgesio apraiškų sumažėjo kiek žymiau – nuo 38,2 proc. 2006 metais iki 27,2 proc. 2022 metais, tuo tarpu merginų, kurios, skirtingai nei vaikinai, nusikalstamų veikų padarymu įtariamos žymiai rečiau (pagal pastarųjų metų duomenis, vaikinams tenka net apie 90 procentų registruotų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų), delinkventinis elgesys suintensyvėjo pakildamas 4,5 procento nuo 23,3 proc. 2006-aisiais iki 27,8 proc. 2022-aisiais, tad iš šių skaičių galima matyti, jog realybėje merginos nusikalsti yra linkusios dažniau nei rodo oficiali registruotų nusikalstamų veikų statistika, visgi į ją pastarosios patenka rečiau.⁵¹

Kiek labiau teigiamas tendencijas galima išvelgti lyginant konkrečių jaunuolių daromų teisės pažeidimų dažnumo pokyčius. Antai, lyginant 2006 m. ir 2022 m. ISRD tyrimų rezultatus, Lietuvoje jaunuolių, dalyvavusių grupinėse muštynėse, skaičius sumažėjo beveik tris kartus (nuo 16,1 proc. iki 6 proc.), nešiojančių ginklą jaunuolių dalis sumažėjo nuo 14,3 proc. iki 9,5 proc., vandalizmo atvejų – nuo 8,3 proc. iki 4,9 proc., beveik perpus sumažėjo ir užpuolimų bei kūno sužalojimų atvejų (nuo 2,2 proc. iki 1,3 proc.), taip pat pastebėtinas nuosaikus itin retai pasitaikančių (juos padarę prisipažindavo daugiausia vienas procentas, o dažniausiai – dar mažiau apklaustų jaunuolių) plėšimų, turto prievartavimo, vagysčių įsibraunant į patalpas bei motociklų ir automobilių vagysčių skaičiaus mažėjimas. Visgi galima pastebėti gana ryškiai išaugusį jaunuolių, įvykdžiusių vagystes iš parduotuvių, skaičių – jei 2006 metais tai padarę prisipažino 9 procentai apklaustų jaunuolių, 2013 metais šis skaičius išaugo iki 11,8 proc., o 2022-aisiais – iki visų 16,6 proc.⁵², ką potencialiai galėjo lemti jaunuolių nuo 14 metų baimės vogti sumažėjimas dekriminalizavus mažos (iki 3 MGL) vertės vagystes, o galbūt – socialiniuose tinkluose gausiai vaizduojamos prabangos ir materialinių gėrybių įtaka.

Taigi per pastaruosius pusantro dešimtmečio delinkventinio nepilnamečių elgesio apraiškų Lietuvoje kiek sumažėjo, tiesa, ne taip ryškiai kaip oficialiai registruotų ir į baudžiamosios justicijos akiratį patekusių nusikalstamų veikų atvejų. Nors smurtinio ir sunkesnio pobūdžio turtinio delinkventinio elgesio apraiškų jaunuolių tarpe mažėja, pastarųjų atliekamų vagysčių iš parduotuvių skaičius yra linkęs augti, be to, skirtingai nei registruotų nepilnamečių padarytų nusikalstamų veikų statistikoje, merginų delinkventinis elgesys ne tik nėra žymiai retesnis nei vaikinių, bet yra ir nuosaikiai augantis. Tuo tarpu registruotas nepilnamečių nusikalstamumas yra linkęs ryškiai mažėti, kas akivaizdu, lyginant tiek absoliučius, tiek ir santykinus įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymų ar už jas jau nuteistų nepilnamečių skaičius – nors toks mažėjimas, neabejotinai, susijęs ir su mažėjančiu nepilnamečių skaičiumi Lietuvoje, turint mintyje tai, kad į baudžiamosios justicijos akiratį dažnai patenka sunkesni bei intervencijos labiau reikalaujantys atvejai, tokios tendencijos nuteikia gana optimistiškai.

⁵¹ A. Pocienė, J. Aleknevičienė, V. Kalpokas, „Jaunuolių delinkventinis elgesys Lietuvoje: ką atskleidžia naujas delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas?“, *Filosofija. Sociologija* (2023, Vol. 34, No. 4 Special), 37–48 p.

⁵² Žr. ten pat.

ĮGYVENDINANT BAUDŽIAMĄJĄ ATSAKOMYBĘ NEPILNAMEČIAMS TAIKOMŲ POVEIKIO PRIEMONIŲ IR PROCESO UŽBAIGIMO NESKIRIANT BAUSMĖS PROBLEMATIKA

Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus įtvirtinantis BK XI skyrius numato gana platų spektrą baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiams įgyvendinimo būdų bei nepilnamečiams skiriamų poveikio priemonių, įskaitant sušvelnintas kriminalines bausmes ir papildomus jų skyrimo pagrindus, specifiskai nepilnamečiams skirtas auklėjamojo poveikio priemones, taip pat kiek platesnes atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės vykdymo atidėjimo galimybes.

Pagal BK 90 straipsnio 1 dalį, nepilnamečiui gali būti skiriamos visos įprastos bausmės (viešieji darbai, bauda, laisvės apribojimas, areštas ir terminuotas laisvės atėmimas), išskyrus laisvės atėmimą iki gyvos galvos. Tuo tarpu 2–5 šio BK straipsnio dalys numato švelnesnes šių bausmių ribas nepilnamečiams, pavyzdžiui, nepilnamečiams bauda gali būti skiriama tik jei jie dirba ar turi savo turto, o jos ribos yra nuo 5 iki 50 MGL (pilnamečiams fiziniams asmenims baudos dydžiai, priklausomai nuo nusikalstamos veikos sunkumo, svyruoja nuo 15 iki net 6000 MGL), laisvės atėmimo bausmės minimumą sudaro pusė minimalios BK Specialiosios dalies straipsnio, pagal kurį nepilnametis traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, sankcijoje numatytos šios bausmės dydžio ribos, o maksimalus nepilnamečiui galimos skirti laisvės atėmimo bausmės dydis yra 10 metų (kai pilnamečiams asmenims terminuotas laisvės atėmimas gali būti skiriamas iki 25 metų laikotarpiui). Be to, pagal BK 91 straipsnio 1 ir 2 dalių nuostatas, be Kodekso 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintų bendrųjų bausmės skyrimo pagrindų, teismas, nepilnamečiui skirdamas bausmę, atsižvelgia ir į tokias aplinkybes kaip nepilnamečio gyvenimo ir auklėjimo sąlygos, nepilnamečio sveikatos būklė ir socialinė branda, anksčiau taikytos poveikio priemonės ir jų veiksmingumas, taip pat nepilnamečio elgesys po nusikalstamos veikos padarymo. Galiausiai, įstatymų leidėjas BK 91 straipsnio 3 dalyje įtvirtina principinę taisyklę, numatančią, kad laisvės atėmimas nepilnamečiui gali būti skiriamas tik išimtiniais atvejais, kaip *ultima ratio* priemonė, o tiksliau: „*terminuotą laisvės atėmimą nepilnamečiui teismas gali skirti, jeigu yra pagrindas manyti, kad kitos rūšies bausmių nepilnamečio nusikalstamiems polinkiams pakeisti nepakanka, arba jeigu nepilnametis padarė sunkų ar labai sunkų nusikaltimą*“.⁵³ Praktinės baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo tendencijos rodo, kad ši principinė, laisvės atėmimo bausmės taikymą nepilnamečiams ribojanti nuostata Lietuvoje įgyvendinama gana tinkamai – įkalintų nepilnamečių skaičius nuosekliai mažėja ir pastaruosius du metus (2022 ir 2023) siekė vos 5 asmenis, kai anksčiau šis skaičius siekė dešimtis įkalintųjų.⁵⁴ Tiesa, pastaraisiais metais dalis laisvės atėmimo bausmes atliekančių nepilnamečių buvo nuteisti už turtinius nusikaltimus (vagystes ar plėšimus) – tad kyla pagrįstų

⁵³ LR BK (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).

⁵⁴ Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas. Nuteistų nepilnamečių laisvės atėmimo įstaigose skaičius metų pabaigoje. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/#/>

abejonių, ar tikrai egzistavo objektyvi būtinybė už vagystę atimti nepilnamečiui laisvę, kai laisvės atėmimas nepilnamečiui gali būti skiriamas tik kaip krašutinė priemonė, tad ateityje tokių precedentų, neabejotinai, turėtų būti vengiama. Įdomių bei diskutuotinų atvejų galima rasti ir naujausioje teismų praktikoje, pavyzdžiui, gana iliustratyvus pavyzdys yra Vilniaus miesto apylinkės teismo 2023 m. gegužės 31 d. nuosprendis baudžiamojoje byloje Nr. N1-204-859/2023, kuriuo už viešosios tvarkos pažeidimą (BK 284 straipsnis) teismas nepilnamečiui skyrė realią 6 mėnesių laisvės atėmimo bausmę, kurią subendrinęs su anksčiau to paties teismo už vagystes skirtomis bausmėmis, skyrė nepilnamečiui M. A. J. dvejų metų ir devynių mėnesių laisvės atėmimo bausmę. Tuo pačiu, teismas, skirdamas M. A. J. tokią bausmę, pabrėžė, jog nuteistasis charakterizuojamas ne taip jau ir neigiamai – „dėl elgesio mokykloje pastabų nėra. Kai būna, po pamokų vykdo mokytojų nurodymus. Pamokose stengiasi dirbti. Planuoja toliau mokytis, kad įsigyti profesiją“⁵⁵, be to, paties teismo buvo pripažįstami ir nuteistojo gyvenime patirti sunkumai, „dėl ko galimai nebuvo pakankamai atsparus kitų bendraamžių padarytai neigiamai įtakai“⁵⁶. Tad kaip beveik trejų metų reali laisvės atėmimo bausmė padės šiam jaunuoliui resocializuotis, integruotis į visuomenę, teigiamai ugdyti asmenybę bei šalinti nusikalstamo elgesio priežastis, lieka labai jau abejotina. Vertėtų paminėti ir tai, jog Lietuvos teismai, skirdami bausmes nepilnamečiams, neretai didžiausią dėmesį skiria bendriesiems BK 54 straipsnio 2 dalyje įtvirtintiems bausmės skyrimo pagrindams, skirdami gana ribotą ir fragmentišką dėmesį BK 91 straipsnio 2 dalyje numatytiems specifiniams bausmės skyrimo nepilnamečiams pagrindams, kurie žymiai labiau atitinka nepilnamečių nusikalstamumo priežastis ir jų poreikius, tad šiam klausimui teismų praktikoje derėtų skirti didesnę dėmesį.⁵⁷

Kitų nei laisvės atėmimas bausmių rūšių nepilnamečiams skyrimo tendencijos yra gana nevienareikšmės. Remiantis Valstybės duomenų agentūros pateikiamais duomenimis⁵⁸, viešieji darbai nepilnamečiams yra skiriami gana retai, o jų taikymo dažnumas per pastaruosius keliolika metų su tam tikrais chaotiškais svyravimais nuo kelių ar keliolikos iki kiek daugiau nei dvidešimties atvejų išliko, iš esmės, nepakitęs. Baudos bausmė nepilnamečiams skiriama vis rečiau – pastaruosius penketą metų jos skyrimo dažnumas svyravo nuo 12 iki 25 atvejų, kai ankstesniais metais bauda nepilnamečiams būdavo dažnai skiriama daugiau nei 50 kartų per metus. Tuo tarpu laisvės apribojimo bausmė teismams nuteisiant nepilnamečius pasižymi gana dažnu jos taikymu – ji kasmet yra taikoma šimtams nepilnamečių (laisvės apribojimas 2022 m. nepilnamečiams buvo skirtas 211 kartų, 2021 m. – 188, 2020 m. – 196, 2019 m. – 253, o 2018 m. – 301 kartą). Galiausiai, arešto bausmė pastaraisiais metais nepilnamečiams taikoma kiek rečiau nei prieš dešimtmetį, visgi nuo 2008-ųjų iki 2022-ųjų metų areštas kasmet (išskyrus 2020 metus) yra skiriamas dešimtims nepilnamečių, kas dėl negatyvaus ir stigmatizuojančio laisvės atimančių sankcijų poveikio nepilnamečiams vertintina gana kritiškai. Visgi šioje statistikoje bene didžiausią susirūpinimą kelia tai, jog už itin mažo pavojingumo, tad ir švelnios, auklėjančios bei ribotos, o ne baudžiamojo pobūdžio intervencijos nepilnamečiams reikalaujančių baudžiamųjų nusižengimų padarymą teismai jiems vis dar dažnai skiria

⁵⁵ Valstybė p. M. A. J., Vilniaus miesto apylinkės teismas (2023, Nr. N1-204-859/2023).

⁵⁶ Žr. ten pat.

⁵⁷ J. Levon, G. Švedas, „Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai“, Vilnius University Open Series (2022), 167–191 p.

⁵⁸ Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas. Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/>

kriminalines bausmes, ypač – laisvės apribojimą, o po kelis atvejus per metus – ir areštą⁵⁹, kas akivaizdžiai nesiderina su nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės principais, vertybėmis ir tikslais, nes tokiais atvejais, neabejotina, jog dažniausiai yra visos prielaidos taikyti nepilnamečio atleidimą nuo bausmės ar baudžiamosios atsakomybės. Svarbu paminėti ir tai, jog atvejų, kai nepilnamečiams yra skiriamos kriminalinės bausmės, skaičius Lietuvoje mažėja gana vangiai, o kai kurių bausmių (laisvės apribojimo, arešto ar viešųjų darbų) taikymo dažnumas per pastaruosius pusantrą dešimtmečio išlieka menkai pakitęs ar beveik toks pat, nors nepilnamečių daromų nusikaltimų (ypač – sunkių) skaičius gana ryškiai mažėja.

Tuo tarpu BK 82 straipsnio 1 ir 2 dalys įtvirtina nepilnamečiams skiriamų auklėjamojo poveikio priemonių sistemą: „nepilnamečiui, padariusiam baudžiamąjį nusizengimą ar nusikaltimą ir atleistam nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės, taip pat nepilnamečiui, kuriam atidėtas bausmės vykdymas arba kuris lygtinai paleistas iš laisvės atėmimo vietų įstaigos, gali būti skiriamos [...] auklėjamojo poveikio priemonės“.⁶⁰ Šios nepilnamečiams skirtos priemonės apima išpėjimą, turtinės žalos atlyginimą arba jos pašalinimą, nemokamus auklėjamojo pobūdžio darbus, atidavimą tėvams ar kitiems fiziniams ar juridiniams asmenims, kurie rūpinasi vaikais, ugdyti ir prižiūrėti, elgesio apribojimą bei atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Būtent nepilnamečio resocializaciją, integraciją į visuomenę bei asmenybės ugdymą skatinančios auklėjamojo poveikio priemonės savo esme yra žymiai labiau atitinkančios nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį nei įprastos kriminalinės bausmės, todėl sprendžiant nepilnamečiams taikytinų poveikio priemonių klausimus joms visados turi būti teikiamas prioritetas. Analogiškas požiūris yra formuojamas LAT jurisprudencijoje, kurioje pabrėžiama, jog „įstatymų leidėjas, diferencijuodamas nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę nuo suaugusių asmenų baudžiamosios atsakomybės, įstatymu apibrėžė šių asmenų baudžiamosios atsakomybės ypatingą paskirtį, numatė riboti bausmių taikymą ir didinti auklėjamojo poveikio priemonių taikymą“.⁶¹

Nepaisant gana detaliai reglamentuotos ir plačiai išvystytos nepilnamečiams skiriamų auklėjamojo poveikio priemonių sistemos, praktinės jų taikymo tendencijos yra gana gluminančios. Antai, remiantis Nacionalinės teismų administracijos pateikiamais duomenimis⁶², pastaraisiais metais auklėjamojo poveikio priemonės skiriamos žymiai rečiau nei kriminalinės bausmės, be to, jos skiriamos vos trečdaliui-ketvirtadaliui visų nuteistų nepilnamečių. Pavyzdžiui, 2022 metais auklėjamojo poveikio priemonės buvo skirtos 92 nepilnamečiams, 2021 m. – 124, 2020 m. – 169, 2019 m. – 213, o 2018 m. – 222 nepilnamečiams. Nors tokios tendencijos iš dalies paaiškinamos mažėjančiu bendru nuteistų nepilnamečių skaičiumi, kaip matyti iš atliktos nepilnamečiams skiriamų bausmių tendencijų analizės, skiriamų bausmių nepilnamečiams skaičius mažėja ne taip ryškiai, kas leidžia daryti prielaidą, jog Lietuvos teismai vis dar nėra pilnavertiškai įsisąmoninę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės

⁵⁹ Žr. ten pat.

⁶⁰ LR BK (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).

⁶¹ Valstybė p. U. A. ir L. P., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 2K-22-648/2024).

⁶² Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas. Įkalintų nepilnamečių skaičius metų pabaigoje. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio priemonės. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/>

ypatumų bei jų tikslų, tad kriminalines bausmes nepilnamečiams taiko perteklinai dažnai, o auklėjamojo poveikio priemonės – nepagrįstai retai.

Palyginimui, Vokietijoje galiojantis Jaunimo teismo įstatymas numato keturių pakopų baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo nepilnamečiams sistemą. Pirma, nesunkaus pobūdžio nusikalstamų veikų atvejais prioritetas teiktinas visiškam nepilnamečio netraukimui baudžiamojon atsakomybėn netaikant jokių poveikio priemonių. Antra, intervencijos labiau reikalaujančiais atvejais, baudžiamojon atsakomybėn nepilnamečiai irgi neturėtų būti traukiamas, o turi būti taikomos tam tikros edukacinio, auklėjamojo pobūdžio priemonės, pavyzdžiui, atidavimas auklėti tėvams ar ugdymo įstaigoms arba mediacija. Trečia, jei ir tokios priemonės nėra pakankamos, Jaunimo teismas, netaikydamas tikrosios baudžiamosios atsakomybės, gali skirti nepilnamečiui tam tikras poveikio priemones (vėlgi daugiau auklėjamojo, nei baudžiamojos pobūdžio), pavyzdžiui, įspėjimą, auklėjamojo pobūdžio viešuosius darbus, baudą, nukentėjusiojo atsiprašymą, tam tikrus įpareigojimus/draudimus ar dalyvavimą elgesį keičiančiose programose, kas savo esme atitinka Lietuvos baudžiamajame įstatyme įtvirtintas auklėjamojo poveikio priemones. Ir tik tada, kai nei viena iš minėtųjų atsakomybės įgyvendinimo formų nėra pakankama, nepilnamečiui Jaunimo teismas gali taikyti tikrąją nepilnamečių baudžiamąją atsakomybę, tiesa, praktikoje ir tokiais atvejais teismas anksčiau nepilnamečiui skirtas auklėjamojo pobūdžio priemones dažnai įskaito į skirtiną bausmę, tad reali kriminalinė bausmė nepilnamečiui nėra skiriama, o laisvės atėmimas taikomas tik išimtiniais atvejais, kaip kraštutinė priemonė.⁶³

Kaip sektiną ir inovatyvų pavyzdį vertėtų paminėti Vokietijos jaunimo teismo įstatymo įtvirtintą nusikaltusiems nepilnamečiams skirtą socialinio ugdymo priemonę, kuria siekiama spręsti nepilnamečių kasdienio gyvenimo ir laisvalaikio problemas – šios priemonės turinį sudaro reguliarūs grupiniai susitikimai, kurių metu nepilnamečiams siekiama ugdyti socialines kompetencijas ir teigiamas asmenines savybes, taip pat savaitgaliais vykstantys įvairaus pobūdžio aktyvūs „terapiniai“ užsiėmimai, pavyzdžiui, buriavimas ar kopimas į kalnus.⁶⁴

Svarbu paminėti, kad BK 92 straipsnyje yra numatyta galimybė teismui tam tikrais atvejais atidėti nepilnamečiui paskirtą arešto ar laisvės atėmimo bausmių vykdymą, jei teismo nuomone yra pakankamas pagrindas manyti, kad bausmės tikslai bus pasiekti be realaus bausmės atlikimo arba asmeniui atlikus tik jos dalį. Atidedamas tiek laisvės atėmimo, tiek ir arešto bausmes, teismas nepilnamečiui gali paskirti vieną ar kelias tarpusavyje suderintas šio kodekso 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones, išskyrus atidavimą į specialią auklėjimo įstaigą. Įdomu tai, kad atidedamas arešto bausmę teismas nepilnamečiui gali jam paskirti intensyvią priežiūrą, kurios metu vykdoma nepilnamečio buvimo vietos pagal nustatytą laiką kontrolė elektroninio stebėjimo priemonėmis, tuo tarpu atidedant laisvės atėmimo bausmę intensyvi priežiūra negali būti skiriama, kas atrodo gana keistai – doktrinoje pabrėžiama, kad „*sukurta paradoksali situacija, kai atidedant laisvės atėmimo bausmės vykdymą, kuris skiriamas pavojingesnių nusikalstamų veikų – nusikaltimų atvejais, negu arešto bausmės vykdymo atidėjimas, intensyvi priežiūra negali būti skiriama*“.⁶⁵

⁶³ F. Dünkel, „Youth Justice in Germany“, *Oxford Handbooks Online* (2016), 6–7 p.

⁶⁴ F. Dünkel, „Youth Justice in Germany“, *Oxford Handbooks Online* (2016), 19 p.

⁶⁵ J. Levon, G. Švedas, „Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai“, *Vilnius University Open Series* (2022), 167–191 p.

Tuo tarpu BK 93 straipsnio 1 dalyje yra numatyti specialūs nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės pagrindai – nepilnametis gali būti atleidžiamas nuo baudžiamosios atsakomybės, jei yra pirmą kartą padaręs baudžiamąjį nusižengimą ar neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą ir jis 1) nukentėjusio asmens atsiprašė ir visiškai ar iš dalies savo darbu ar pinigais atlygino arba pašalino padarytą turtinę žalą arba 2) pripažintais ribotai pakaltinamu, arba 3) pripažino savo kaltę ir gailisi padaręs nusikalstamą veiką arba yra kitų pagrindų manyti, kad nepilnametis laikysis įstatymų ir nedarys naujų nusikalstamų veikų.⁶⁶ Šio instituto taikymo nepilnamečiams svarbą savo praktikoje yra pabrėžęs ir LAT, konstatuodamas, kad „nors baudžiamajame įstatyme nėra imperatyvaus reikalavimo, tačiau sistemini nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės paskirties ir jos ypatumų aiškinimas, atsižvelgiant į bendrą baudžiamojo įstatymo paskirtį bei jo normų sistemą, leidžia teigti, jog kiekvieną kartą, kai pirmą kartą nusikaltusio nepilnamečio padarytos veikos pavojingumas, konkrečios veikos padarymo aplinkybės, asmenybė ir jo elgesys po nusikalstamos veikos padarymo atitinka BK 93 straipsnio 1 dalies sąlygas, teismas turėtų svarstyti, ar yra pakankamas pagrindas manyti, kad tinkamas kaltinamojo veikos įvertinimas ir teigiamų nepilnamečio elgesio pokyčių ateityje siekimas yra galimi be kriminalinės bausmės skyrimo“.⁶⁷ Kaip ir minėta anksčiau, šiais pagrindais atleidus nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės teismas jam turi skirti Kodekso 82 straipsnyje numatytas auklėjamojo poveikio priemones. Visgi toks įstatymų leidėjo įtvirtintas teisinis reguliavimas, straipsnio autoriaus nuomone, turi tam tikrų spragų. Visų pirma, visais apžvelgtais atvejais nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės yra ne teismo pareiga, o tik diskrecinė teisė, kurios teismas, pagal LAT jurisprudenciją, gali neįgyvendinti net ir esant visiems tokio atleidimo pagrindams – toks aiškinimas sunkiai dera tiek su teisės aktuose, tiek ir su LAT praktikoje formuojamomis principinėmis nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų nuostatomis, tad akivaizdu, jog teismai nesunkiu nusikaltimų, o ypač – baudžiamųjų nusižengimų ar neatsargių nusikaltimų, atvejais privalo svarstyti nepilnamečio atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės klausimą, o esant įstatyme numatytiems pagrindams – juos taikyti visais atvejais, nepalikant galimybės motyvuota nutartimi teismui atsisakyti tokio atleidimo galimybės. Antra, atsižvelgiant į nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų paskirtį ir tikslus, pavyzdžiui, į tai, kad įprastos kriminalinės bausmės skyrimas nepilnamečiams dažniausiai sukelia neigiamus padarinius, trukdo jų resocializacijai, taip pat turi stigmatizuojantį bei recidyvą skatinantį poveikį⁶⁸, įstatymų leidėjui būtų tikslinga numatyti galimybę atleisti nepilnametį nuo baudžiamosios atsakomybės ir šiam padarius sunkius nusikaltimus, nes gali būti tokių situacijų, kai padarytas nusikaltimas formaliai laikytinas sunkiu (pavyzdžiui, turtinių nusikaltimų atvejais, kai dėl didelės turto vertės yra taikoma kvalifikuota sudėtis, siekianti sunkaus nusikaltimo lygmenį), bet realybėje nepilnamečio ir jo padarytos veikos pavojingumas nėra didelis ir, akivaizdu, kad tinkamiausia priemonė tokiam nusikaltusiam jaunam žmogui yra ne įprasta baudžiamoji atsakomybė ir jos dažniausiai nulemiama reali kriminalinė bausmė, o atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės taikant resocializaciją ir integraciją skatinančias auklėjamojo

⁶⁶ LR BK (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).

⁶⁷ Valstybė p. U. A. ir L. P., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 2K-22-648/2024).

⁶⁸ J. Levon, G. Švedas, „Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai“, *Vilnius University Open Series* (2022), 167–191 p.

poveikio priemonės – nors apie šį poreikį teisės doktrinoje jau buvo užsiminta⁶⁹, įstatymų leidėjo iki šiol tokių BK pataisų imtasi nebuvo.

Taigi Lietuvos baudžiamasis įstatymas nustato būtent nepilnamečiams pritaikytą auklėjamojo poveikio priemonių sistemą, švelnesnes bausmių dydžių ribas bei specifinius jų skyrimo pagrindus, taip pat ir platesnes bausmės vykdymo atidėjimo bei atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės galimybes. Visgi statistiniai duomenys ir teismų praktika rodo kiek kontroversiškas tendencijas – nors laisvės atėmimas nepilnamečiams pastaraisiais metais taikomas itin retai, kitos bausmės nepilnamečiams taikomos gana dažnai, tuo tarpu auklėjamojo poveikio priemonės nepilnamečiams skiriamos vis rečiau, o nepilnamečių atleidimo nuo baudžiamosios atsakomybės instituto taikymo galimybes turėtų būti platesnės.

NEPILNAMEČIŲ BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS YPATUMŲ TAIKYMO JAUNIEMS PILNAMEČIAMS IŠŠŪKIAI

Anksčiau straipsnyje jau buvo minėta, kad intelektinė branda, apimanti aukštesnius kognityvinius gebėjimus, pavyzdžiui, elgesio planavimą ir organizavimą, emocijų valdymą, nėra akimirksniu pasiekama vos tik asmeniui sulaukus pilnametystės (18 metų amžiaus)⁷⁰, be to, kai kurie jaunuoliai socialine, emocine ir intelektine prasmėmis bręsta lėčiau ir vėliau, tad akivaizdu, jog apžvelgtais atvejais jauniems pilnamečiams akiai taikyti įprastą baudžiamąją atsakomybę, ignoruojant nepilnamečių baudžiamosios justicijos principus ir priemones, nėra racionalu ir pagrįsta. Analogiška nuomonė vyrauja ir kriminologijos mokslo diskurse, kuriame teigiama, jog „*nepriklausomai nuo individualiai skirtingų brendimo procesų, galima teigti, kad jauniems žmonėms iki maždaug 25 metų būdingos kitos sprendimų priėmimo struktūros ir kita atsakomybės branda, palyginus su suaugusiais. Visa tai liudija apie lanksčių baudžiamųjų teisinių sankcijų taikymo prasmę ne tik nepilnamečiams, bet ir jauniems suaugusiesiems iki maždaug 25 metų*“⁷¹, o „*už savikontrolę bei situacijos vertinimą atsakingos smegenų sritys pas jaunus suaugusiuosius dar nėra pilnai subrendusios ir emociškai intensyviose situacijose tokių asmenų gebėjimas valdyti savo veiksmus ir emocijas labiau prilygsta paaugliams, nei perkopusiems trečiojo dešimtmečio antrąją pusę asmenims*“⁷². Moksliniai tyrimai rodo ir tai, jog jauni pilnamečiai rečiau nei suaugusieji apmąsto savo veiksmų pasekmes bei pasveria tokių veiksmų keliamas grėsmes.⁷³ Be to, dauguma nusikalsti linkusių jaunų pilnamečių tokį polinkį išauga savaime ir ateityje netampa nuolatiniiais nusikaltėliais, tad nepilnamečių baudžiamosios

⁶⁹ J. Levon, G. Švedas, „Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai“, *Vilnius University Open Series* (2022), 167–191 p.

⁷⁰ F. Dünkel ir kiti, „Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei“, *Kriminologijos studijos* (2022, Vol. 8.), 84–106 p.

⁷¹ Žr. ten pat.

⁷² O. D. Jones, B. J. Casey ir kiti, „How Should Justice Policy Treat Young Offenders?“, *The MacArthur Foundation Research Network on Law and Neuroscience* (2017), p. 3.

⁷³ . Dünkel ir kiti, „Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei“, *Kriminologijos studijos* (2022, Vol. 8.), 84–106 p.

atsakomybės ypatumų taikymas jauniems pilnamečiams netgi pripažįstamas esmine nepilnamečių baudžiamosios justicijos gyvavimo sąlyga: „savarankiška jaunimo baudžiamoji atsakomybė ilgalaikėje perspektyvoje gali gyvuoti tik tuomet, kai ji išeis (tai, bent jau Europoje, sąlygoja ir demografinė padėtis) iš siauro nepilnamečių statuso šešėlio ir jos taikymo sritis bus išplėsta jauniems suaugusiesiems“.⁷⁴ Nagrinėjama būtinybę tam tikrais atvejais jau pilnametystės sulaukusiems jaunuoliams taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus pabrėžia ir tarptautinės teisės aktai, įskaitant jau kiek nagrinėtas Jungtinių Tautų Pekino taisykles.

Šios problematikos aktualumą išryškina ir statistiniai duomenys (3 lentelė) – nusikalstamų veikų padarymu įtariamų (kaltinamų) 18–20 metų amžiaus jaunuolių skaičius yra žymiai didesnis nei nepilnamečių – pastaruosius trejus metus šis skirtumas buvo netgi trigubas. Dar didesni skirtumai išryškėja lyginant laisvės atėmimo bausmę atliekančių nepilnamečių ir 18–21 metų amžiaus jaunuolių skaičius – tarp šių dviejų amžiaus grupių egzistuojantis skirtumas kiekvienais apžvelgtais metais svyruoja nuo 8 iki net 21 karto. Turint mintyje apžvelgtus jaunuolių nusikalstamo elgesio bruožus bei jų vystymosi tendencijas, akivaizdu, kad tarp 14–18 metų amžiaus nepilnamečių ir 18–20 (21) metų amžiaus jaunuolių objektyviai neegzistuoja tokių ryškių intelektinės, socialinės bei emocinės brandos, taip pat nusikalstamą elgesį lemiančių priežasčių skirtumų⁷⁵, kurie pateisintų žymiai didesnę įkaltintų 18–21 metų amžiaus jaunuolių skaičių, taip pat tikėtina, jog didesnis jaunų nepilnamečių, įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu, skaičius sietinas su dažnesniu jų traukimu baudžiamojon atsakomybėn, o ne būtinai vien tik faktiškai didesniu jų polinkiu nusikalsti. Be to, mokslininkų teigimu, jaunų pilnamečių nusikalstamumas, kaip ir nepilnamečių atveju, yra laikino pobūdžio, tad tokie asmenys, lyginant su nepilnamečiais, neturėtų būti stigmatizuojami ir griežčiau smerkiami (baudžiami).⁷⁶ Panašūs teiginiai sutinkami ir užsienio doktrinoje, kurioje teigiama, kad jauniems pilnamečiams už mažiau pavojingus nusikaltimus turi būti taikomos mažiau griežtos bausmės bei skiriamas didesnis dėmesys elgesį keičiančių, edukacinių priemonių, kurios būtų pritaikytos specifiskai šiai amžiaus grupei, taikymui.⁷⁷

3 lentelė. Įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu bei laisvės atėmimo bausmę atliekančių nepilnamečių ir 18–20 metų amžiaus jaunuolių skaičius 2017–2023 metais.

Metai	Įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu nepilnamečių skaičius	Įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu 18-20 metų amžiaus	Laisvės atėmimo bausmę atliekančių nepilnamečių skaičius	Laisvės atėmimo bausmę atliekančių 18–21 metų amžiaus

⁷⁴ Žr. ten pat.

⁷⁵ L. Ūselė, M. Dobrynina, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas“, *internetinis leidinys* (2009), 40 p.

⁷⁶ Žr. ten pat.

⁷⁷ O. D. Jones, B. J. Casey ir kiti, „How Should Justice Policy Treat Young Offenders?“, *The MacArthur Foundation Research Network on Law and Neuroscience* (2017), p. 4.

		jaunuolių skaičius		jaunuolių skaičius
2017	1 653	2 523	30	257
2018	1 256	1 963	25	245
2019	1 167	1 979	19	176
2020	1 175	1 883	17	132
2021	704	1 446	10	115
2022	631	1 354	5	105
2023	677	1 471	5	73

Šaltinis: sudaryta autoriaus, remiantis Informatikos ir ryšių departamento prie LR Vidaus reikalų ministerijos bei Lietuvos kalėjimų tarnybos duomenimis.

Visgi Lietuvos įstatymų leidėjas apžvelgtų principinių nuostatų nepaliko nuošalyje ir BK 81 straipsnio 2 dalyje įtvirtino galimybę taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus ir jauniems pilnamečiams iki 21 metų amžiaus, esmine to sąlyga nustatydamas socialinę asmens brandą, antai: „šio kodekso 90–94 straipsnių nuostatos, taip pat 82 straipsnio 1 dalies 1, 2, 3 ir 5 punktuose numatytos auklėjamojo poveikio priemonės gali būti taikomos asmeniui, kuriam nusikalstamos veikos padarymo metu buvo suėję aštuoniolika metų, tačiau nebuvo suėję dvidešimt vieneri metai, jeigu teismas, atsižvelgęs į padarytos nusikalstamos veikos pobūdį, motyvus bei kitas bylos aplinkybes, o prireikus – į specialisto paaiškinimus ar išvadą, nusprendžia, kad toks asmuo pagal socialinę brandą prilygsta nepilnamečiui ir baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jam atitiktų šio kodekso 80 straipsnyje numatytą paskirtį“.⁷⁸

Nagrinėjamu klausimu tikslinga būtų paminėti Vokietijos atvejį – šioje valstybėje galiojantis Jaunimo teismo įstatymas taikomas ir jauniems pilnamečiams, nusikaltusiems būnant 18–21 metų amžiaus, atitinkamai, jei nusikaltimą padariusio jaunuolio asmenybės ir jo socialinės aplinkos vertinimas suponuoja tai, jog nusikaltimo padarymo metu šio asmens moralinis ir psichologinis išsivystymas atitinka nepilnamečio, jis bet kuriuo atveju bus teisiamas ne bendrosios kompetencijos suaugusiųjų teisme, o specializuotame nepilnamečių teisme, taikant nepilnamečiams skirtas baudžiamosios atsakomybės formas ir priemones.⁷⁹ Gana progresyvus bei humaniškas požiūris į jaunų (18–20 metų) pilnamečių padarytas nusikalstamas veikas vyrauja ir Švedijoje, kurioje vietoje įprastos baudžiamosios atsakomybės ir kriminalinių bausmių tokiems jaunuoliams, atsižvelgiant į jų socialinę situaciją, gali būti taikoma „jaunimo priežiūra“ įgyvendinant įvairias socialines paslaugas.⁸⁰

Nors aktualios ir reikšmingos LAT praktikos nagrinėjamu klausimu rengiant šį straipsnį rasti nepavyko, galima išskirti 2017 m. liepos 10 d. Lietuvos apeliacinio teismo nutartį baudžiamojoje byloje Nr. 1A-357-398/2017, kurioje teismas detaliai aptarė jaunų pilnamečių traukimo baudžiamajon atsakomybėn pagal nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės taisyklės klausimus. Joje Apeliacinis teismas išsamiai konstatavo, jog „pagal šiuo metu galiojančias

⁷⁸ LR BK (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741).

⁷⁹ F. Dünkel, „Youth Justice in Germany“, *Oxford Handbooks Online* (2016), 23–24 p.

⁸⁰ D. Prior, K. Farrow, ir kiti, „Maturity, young adults and criminal justice: A literature review“, 2011, 34 p.

teisės normas ir jų pagrindu susiklosčiusią teismų praktiką, nepakankamos socialinės brandos konstatavimas suponuoja pareigą teismui baudžiamojon atsakomybėn traukiamo jaunuolio atžvilgiu taikyti specifinę nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės formą, kuri, yra švelnesnė nei suaugusiems taikoma baudžiamosios atsakomybės forma ir ja siekiama gerokai daugiau tikslų, susijusių su asmens socialine rehabilitacija, nei taikant suaugusiųjų baudžiamosios atsakomybės formą. Todėl tik asmens biologinis amžius nėra pakankamas brandos indikatorius. Kiekvienu atveju, sprendžiant, ar asmuo tiek formaliai, tiek faktiškai yra pasiekęs pilnametystės ribą, būtina įvertinti jo fizinį bei psichinį išsivystymą, jo socialinę aplinką ir joje įgytas vertybes, ypatingas dėmesys turi būti kreipiamas į amžių, kurio sulaukęs asmuo padarė nusikalstamas veikas – ar jis ženkliai nutolęs nuo formalios pilnametystės ribos“.⁸¹ Be to, šioje nutartyje Lietuvos apeliacinio teismo buvo apibrėžta, kokios būtent aplinkybės turi būti vertinamos, sprendžiant, ar jauno pilnamečio asmens socialinė branda atitinka nepilnamečio, teigiant, kad „teismų praktikoje nepakankama socialinė branda nustatoma įvertinus dvejopo pobūdžio aplinkybes – byloje surinktais duomenimis nustatytas jaunuoliui inkriminuojamos nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes (nusikalstamos veikos dalykas, jos padarymo būdas, įrankiai, priemonės, laikas, vieta, tikslas ir pan.) ir tam tikrais atvejais, esant poreikiui, išklausus specialisto paaiškinimų arba įvertinus jo pateiktą išvadą. Teismų praktikoje sprendžiant klausimą dėl jaunuolio pakankamos socialinės brandos vertinamos dar ir kitokio pobūdžio aplinkybės – kaltinamojo (nuteistojo) elgesys baudžiamojo proceso metu (pavyzdžiui, jo duodamų parodymų išsamumas, turinys, motyvai, dėl kurių jis atsisako duoti parodymus, ir pan.), kaltinamojo (nuteistojo) sveikatos būklę apibūdinančios aplinkybės, jo asmenybę charakterizuojantys duomenys“.⁸²

Visgi praktikoje šių jauniems pilnamečiams taikomų baudžiamojo įstatymo nuostatų įgyvendinimas yra gana komplikotas. Nors visuotinio pobūdžio ir patikimų statistinių duomenų apie tai, kiek dažnai ir už kokias nusikalstamas veikas 18–21 metų amžiaus jauniems pilnamečiams yra taikomi nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai, Lietuvoje nėra renkama, atlikta preliminarų teismų praktikos šiuo klausimu analizė, taip pat teisės doktrinos atstovų įžvalgos⁸³ rodo, kad tai praktikoje yra tik retai taikoma išimtis, kas vertintina kritiškai, nes, pavyzdžiui, Vokietijoje galiojantis lietuviškajame BK įtvirtintų nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų analogas – Jaunimo teismo įstatymas, yra taikomas net apie 60 procentų 18–20 metų amžiaus jaunų suaugusiųjų.⁸⁴

Lietuvos teismų praktikoje bylų, kuriose kvestionuojama, o juolab pritaikoma BK 81 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta galimybė jaunuoliams, kurie nusikalstamas veikas padarė būdami 18–21 metų amžiaus, taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus, nėra gausu. Pavyzdžiui, pavyko suskaičiuoti vos aštuonias nuo 2017 metų priimtas Lietuvos apeliacinio teismo nutartis (nuosprendžius), kuriose buvo svarstomas atitinkamas klausimas, tuo tarpu LAT per šį laikotarpį nėra priėmęs nei vienos nutarties nagrinėjamu klausimu. Iš aštuonių nagrinėtų Apeliacinio teismo nutarčių (nuosprendžių), nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės

⁸¹ Valstybė p. K. V., Lietuvos apeliacinis teismas (2017, Nr. 1A-357-398/2017)

⁸² Žr. ten pat.

⁸³ L. Ūselė, M. Dobrynina, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas“, *internetinis leidinys* (2009), 11 p.

⁸⁴ F. Dünkel ir kiti, „Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei“, *Kriminologijos studijos* (2022, Vol. 8.), 84–106 p.

ypatumi asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas tarp 18 ir 21 metų amžiaus, buvo taikomi tik du kartus. Taip pat pastebėtina, jog teismų praktikoje nėra laikomasi aiškių bei vieningų kriterijų, pagal kuriuos yra vertinama asmens, padariusio nusikalstamą veiką jam esant 18–21 metų amžiaus, socialinė branda, be to, kartais yra vertinama veikiau ne integrali socialinę brandą lemiančių aplinkybių visuma, o išskiriami pavieniai jos kriterijai. Pavyzdžiui, kai kuriose bylose esminėmis priežastimis, dėl kurių nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai jauniems pilnamečiams nebuvo taikomi, tapo tai, kad kaltinamajam nebuvo konstatuota jokių psichikos, protinių ar raidos sutrikimų: „byloje nėra jokių duomenų, kurie rodytų D. B. turint sveikatos ar vystymosi sutrikimų, socialinių įgūdžių stoką, kad būtų paskirtas psichiatrinis ar priklausomybės ligų gydymas“⁸⁵, o kitoje byloje konstatuota, kad praeityje kaltinamajam „nebuvo nustatyta lėtinių ar ūmių psichikos sutrikimų, galinčių turėti neigiamos įtakos gebėjimui suvokti savo veiksmų esmę bei juos valdyti nusikalstamos veikos metu ir šiuo metu, E. B. skirti ambulatorinę teismo psichiatrijos ekspertizę netikslinga. Atsižvelgiant į šiuos duomenis teismas vertino, kad E. B. yra psichiškai sveikas“⁸⁶. Visgi tokia praktika atrodo gana keistai, nes tokie teismų siekiami surasti įvairūs psichikos ir raidos sutrikimai, iš esmės, neturi nieko bendro su anksčiau straipsnyje apžvelgta socialine jaunų pilnamečių branda ir jaunimo nusikalstamumo priežastimis, būtent dėl kurių tokiems asmenims ir yra taikomi nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumai.

Kitais atvejais teismai, vertindami jaunų pilnamečių socialinę brandą, savo sprendimuose akcentuoja karjeros pasiekimus (ar asmuo dirba), mokymąsi ir šeimyninę padėtį: „iprastai asmens socialinė branda perkopia nepilnamečio asmens statusą tuomet, kai jis įgyja tam tikrą išsilavinimą, profesiją, nuolatinais vykdo darbo veiklą, tuo išreiškdamas savo nepriklausomumą bei savarankiškumą nuo tėvų šeimos, sukuria savo šeimą ar imasi tokių visuomeninių funkcijų, kurios sudaro pagrindą spręsti apie asmens susiformavusias socialines vertybes, atitinkančias visuomenėje egzistuojančias normas“⁸⁷, „nusikalstamos veikos metu nuteistasis jau gyveno faktinėje santuokoje, šią santuoką planavo ir įregistruoti, jo sugyventinė laukėsi kūdikio, jie kartu nuomojosi būstą, be to, jis gyveno ir aktyvų socialinį gyvenimą – mokėsi, (duomenys neskelbtini), ir dirbo, galima daryti išvadą, kad E. B. socialinė branda buvo pakankama ir atitiko jo biologinį amžių“⁸⁸. Visgi ir šie kriterijai nėra objektyviai atspindintys jauno asmens socialinę brandą, nes nėra tiesiogiai susiję su nusikalstamą jaunuolių elgesį lemiančiais faktoriais, kurie daugiausiai priklauso nuo asmens mąstymo, savo veiksmų įvertinimo bei jų padarinių numatymo, elgesio kontrolės ir panašių charakteristikų, o rodo tik vadinamąją pseudobrandą. Pseudobranda psichologijos moksle kaip tik ir apibrėžia atvejus, kai jaunuolis prisiima suaugusiųjų elgesio modelius (pradedą dirbti, sukuria šeimą, tampa tėvu/motina), tačiau nėra subrendęs psichologiškai ir nejaučia suaugusiems būdingos atsakomybės už savo veiksmus, tad pagal pseudobrandą lemiančius kriterijus negalima spręsti apie jaunuolio socialinę brandą.⁸⁹

⁸⁵ Valstybė p. D. B., Lietuvos apeliacinis teismas (2022, Nr. 1A-82-487/2022).

⁸⁶ Valstybė p. E. B., Lietuvos apeliacinis teismas (2019, Nr. 1A-244-449/2019).

⁸⁷ Valstybė p. M. U., Lietuvos apeliacinis teismas (2021, Nr. 1A-281-658/2021).

⁸⁸ Valstybė p. E. B., Lietuvos apeliacinis teismas (2019, Nr. 1A-244-449/2019).

⁸⁹ L. Ūselė, M. Dobrynina, „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas“, *internetinis leidinys* (2009), 22 p.

Taigi nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jaunuoliams, kurie nusikalstamas veikas padarė būdami 18–21 metų amžiaus, dažnai yra itin svarbus bei reikalingas – tokį poreikį, neabejotinai, patvirtina ir atliktų mokslinių tyrimų rezultatai, rodantys vis mažesnius socialinės, intelektinės, emocinės brandos skirtumus tarp nepilnamečių ir jaunų pilnamečių⁹⁰ bei būtinybę tapimą suaugusiuoju sieti su vėlesniu nei 18 metų amžiumi⁹¹. Be to, tarpdisciplininiai moksliniai tyrimai rodo, kad ankstyva pilnametystė yra labai svarbus ir jautrus asmens vystymosi periodas, kuris dėl gausių asmenybės pokyčių turi itin didelę reikšmę tolesniems gyvenimo pasirinkimams ir galimų nusikalstamų karjerų susiformavimui.⁹² Visgi Lietuvoje šis baudžiamosios teisės institutas yra gana menkai išvystytas bei retai taikomas, kas teismams suponuoja būtinybę praktikoje šiai problematikai skirti didesnę dėmesį ir taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus jauniems pilnamečiams dažniau.

IŠVADOS

1. Lietuvos baudžiamajame įstatyme ir tarptautiniuose teisės aktuose įtvirtintus nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus yra labai svarbu aiškinti ne vien formaliose teisės rėmuose – šiuo klausimu būtina atsižvelgti ir į kriminologijos, neuromokslų, sociologijos, psichologijos bei kitų mokslų laimėjimus, rodančius, jog nusikalstamas nepilnamečių elgesys dažnu atveju yra kardinaliai kitokios specifikos nei suaugusiųjų, tad reikalauja platesnio požiūrio, kruopštesnio dėmesio ir kitokios nei nusikaltusiems suaugusiems reakcijos, kuri turi būti nukreipta į individualią prevenciją, o ne baudimą, tuo tarpu oficiali įtariamų (kaltinamų) nusikalstamų veikų padarymu bei nuteistų nepilnamečių statistika rodo, jog registruotas nepilnamečių nusikalstamumas yra palyginus negausus ir nuosekliai bei gana ryškiai mažėjantis, o sunkūs nusikaltimai nepilnamečių tarpe yra itin reti. Tuo tarpu latentinio delinkventinio nepilnamečių elgesio tendencijos indikuoja vis retesnes sunkesnių tokio elgesio formų apraiškas, visgi vagystės iš parduotuvių nepilnamečių tarpe ne tik išlieka gana plačiai paplitusiu reiškiniu, bet pastaraisiais metais ir dažnėja.
2. Nors kriminalinės bausmės, o ypač - laisvės atėmimas, baudžiamojon atsakomybėn traukiamiems nepilnamečiams dažniausiai nėra tinkamos ir efektyvios poveikio priemonės, o įstatymų leidėjas yra įtvirtinęs platų spektrą specialiai nepilnamečių poreikiams pritaiktų auklėjamojo poveikio priemonių bei gana plačias galimybes taikyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės ar bausmės vykdymo atidėjimą, teismų praktikoje vis dar kyla nemažai iššūkių taikant šiuos nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės įgyvendinimo instrumentus. Nors nepilnamečiams didžiausią neigiamą poveikį sukiantį

⁹⁰ O. D. Jones, B. J. Casey ir kiti, „How Should Justice Policy Treat Young Offenders?“, *The MacArthur Foundation Research Network on Law and Neuroscience* (2017), p. 4.

⁹¹ F. Dünkler ir kiti, „Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei“, *Kriminologijos studijos* (2022, Vol. 8.), 84–106 p.

⁹² O. D. Jones, B. J. Casey ir kiti, „How Should Justice Policy Treat Young Offenders?“, *The MacArthur Foundation Research Network on Law and Neuroscience* (2017), p. 2.

laisvės atėmimo bausmė praktikoje dažniausiai jau taikoma tik išimtiniais atvejais, teismai nepilnamečiams vis dar dažnai yra linkę skirti kitokias kriminalines bausmes, o auklėjamojo poveikio priemonės taikomos sąlyginai retai. Atitinkamai, teismai turėtų skirti didesnę dėmesį principinėms nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų nuostatomis, labiau įsigilinti į specifinius nepilnamečių teisės pažeidėjų poreikius bei labiau riboti kriminalinių bausmių taikymą ir dažniau taikyti auklėjamojo poveikio priemones. Tuo tarpu įstatymų leidėjui vertėtų įtvirtinti galimybę tam tikrais atvejais svarstyti atleidimą nuo baudžiamosios atsakomybės nepilnamečiams ir sunkių nusikaltimų atvejais (kai nepilnamečio padarytas nusikaltimas formaliai priskiriamas prie sunkių nusikaltimų, bet realybėje kaltininko asmenybės ir veikos pavojingumas nėra didelis), be to, esant visoms būtinoms tokio atleidimo sąlygoms, baudžiamųjų nusižengimų, nesunkių ar neatsargių nusikaltimų atvejais, nepilnamečio atleidimas nuo baudžiamosios atsakomybės turėtų būti teismo pareiga, o ne diskrecija.

3. Įvairių mokslinių tyrimų rezultatai neabejotinai patvirtina tai, jog nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus racionalu ir pagrįsta taikyti ne tik nepilnamečiams, bet ir jauniems pilnamečiams, nes jaunų pilnamečių asmenų socialinė branda dažnu atveju vis dar atitinka nepilnamečių. Nors įstatymų leidėjas BK 81 straipsnio 2 dalyje tokią galimybę asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas būnant 18–21 metų amžiaus, įtvirtinęs yra, atsižvelgiant į didelį įkalintų jaunų pilnamečių skaičių bei į retus nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo jauniems pilnamečiams atvejus teismų praktikoje, galima daryti prielaidą, kad nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymas jauniems pilnamečiams Lietuvos teismų praktikoje yra nepagrįstai retas, o tam tikrais atvejais egzistuojantis tokio taikymo poreikis nėra deramai įvertinamas. Be to, teismų praktika šiuo klausimu nėra nuosekli ir nevieningai apibrėžia esminį tokiose bylose kaltininko socialinės brandos kriterijų, kas apsunkina nagrinėjamo instituto taikymą. Atitinkamai, teismai turėtų dažniau ir atidžiau vertinti jaunų suaugusiųjų (18–21 m.) socialinę brandą ir galimybes jiems taikyti nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumus.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės aktai

1. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija (Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501);
2. United Nations Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice (The Beijing Rules), Pekinas, 1985 11 29, General Assembly A/RES/40/33;
3. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (The Riyadh Guidelines), Rijadas, 1990 12 14, General Assembly resolution 45/112;

4. United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty, Havana, 1990 12 14, General Assembly resolution 45/113;
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741);

Teismų praktika

6. Valstybė p. U. A. ir L. P., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 2K-22-648/2024);
7. Valstybė p. D. V., G. S., R. D. ir kitus, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2024, Nr. 2K-20-788/2024);
8. Valstybė p. E. M. ir A. I., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2022, Nr. 2K-29-976/2022);
9. Valstybė p. O. B., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2019, Nr. 2K-66-976/2019);
10. Valstybė p. H. T., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2019, Nr. 2K-48-628/2019);
11. Valstybė p. L. M., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2017, Nr. 2K-201-222/2017);
12. Valstybė p. L. M., Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Baudžiamųjų bylų skyrius (2017, Nr. 2K-111-788/2016);
13. Valstybė p. D. B., Lietuvos apeliacinis teismas (2022, Nr. 1A-82-487/2022);
14. Valstybė p. M. U., Lietuvos apeliacinis teismas (2021, Nr. 1A-281-658/2021);
15. Valstybė p. M. I ir R. J., Lietuvos apeliacinis teismas (2020, Nr. 1A-201-318/2020);
16. Valstybė p. A. S., Lietuvos apeliacinis teismas (2020, Nr. 1A-258-453/2020);
17. Valstybė p. E. B., Lietuvos apeliacinis teismas (2019, Nr. 1A-244-449/2019);
18. Valstybė p. A. B., A. C., V. K., Lietuvos apeliacinis teismas (2019, Nr. 1A-24-202/2019);
19. Valstybė p. E. Ž., M. M., G. G. ir kitus, Lietuvos apeliacinis teismas (2018, Nr. 1A-183-307/2018);
20. Valstybė p. K. V., Lietuvos apeliacinis teismas (2017, Nr. 1A-357-398/2017);
21. Valstybė p. M. A. J., Vilniaus miesto apylinkės teismas (2023, Nr. N1-204-859/2023);

Specialioji literatūra

22. Dünkel, Frieder (2016). „Youth Justice in Germany“. *Oxford Handbooks Online*. DOI: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199935383.013.68>
23. Dünkel, Frieder ir kiti (2020). „Neuromokslų išvados apie smegenų brendimą – argumentai išskirtinei jaunimo baudžiamajai atsakomybei“. *Kriminologijos studijos*. Vol. 8., 84-106. DOI: <https://doi.org/10.15388/CrimLithuan.2020.8.4>

24. Drakšienė, Anna, Romualdas Drakšas (2008). *Nepilnamečių baudžiamoji atsakomybė*. Vadovėlis. Antroji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Eugrimas.
25. Levon, Justyna, Gintaras Švedas (2022). „Bausmės vykdymo atidėjimo nepilnamečiams naujovės ir probleminiai aspektai“. *Vilnius University Open Series*, 167–191. DOI: <https://doi.org/10.15388/KSK.2022.8>
26. Matthews, Sibella, Vincent Schiraldi, Lael Chester (2018). „Youth Justice in Europe: Experience of Germany, the Netherlands, and Croatia in Providing Developmentally Appropriate Responses to Emerging Adults in the Criminal Justice System“. *Justice Evaluation Journal*. DOI: <https://doi.org/10.1080/24751979.2018.1478443>
27. Jones, Owen D. kiti (2017). „How Should Justice Policy Treat Young Offenders?“. *The MacArthur Foundation Research Network on Law and Neuroscience*. Prieiga per internetą: <https://ssrn.com/abstract=2881607>
28. Pocienė, Aušra, Jolanta Aleknevičienė, Vaidas Kalpokas (2023). „Jaunuolių delinkventinis elgesys Lietuvoje: ką atskleidžia naujas delinkvencijos ir viktimizacijos tyrimas?“. *Filosofija. Sociologija*. Vol. 34, No. 4 Special, 37-48. DOI: <https://doi.org/10.6001/fil-soc.2023.34.4Priedas.Special-Issue.4>
29. Prior, David ir kiti (2011). „Maturity, young adults and criminal justice: A literature review“. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/263273440_Maturity_young_adults_and_criminal_justice_A_literature_review
30. Pruin, Ineke, Frieder Dünkel (2015). „Better in Europe? European responses to young adult offending. Executive summary“. Prieiga per internetą: https://t2a.org.uk/wp-content/uploads/2016/02/T2A_Better-in-Europe.pdf
31. Sakalauskas, Gintautas (2009). „Minimalaus baudžiamosios atsakomybės amžiaus problema: lyginamieji teisiniai ir kriminologiniai aspektai“, *Teisės problemos*. Nr. 2 (64), 81-103. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2023/01/2009-2-sakalauskas.pdf>
32. Sakalauskas, Gintautas (2013). „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų prasmė“. *Teisės problemos*. Nr. 3 (81), 5-55. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/2013-3-sakalauskas.pdf>
33. Sakalauskas, Gintautas ir kiti (2021). „Registruotos nepilnamečių delinkvencijos apraiškų ir tendencijų Lietuvoje tarptautinis palyginimas“. *Kriminologijos studijos*. Vol. 9, 173-198. DOI: <https://doi.org/10.15388/CrimLithuan.2021.9.7>
34. Sakalauskas, Gintautas ir kiti (2022). „Latentinės nepilnamečių delinkvencijos apraiškų ir tendencijų Lietuvoje tarptautinis palyginimas“. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*. Vol. 24, 101-117. DOI: <https://doi.org/10.15388/STEPP.2022.40>
35. Ūselė, Laura, Margarita Dobrynina (2012). „Nepilnamečių baudžiamosios atsakomybės ypatumų taikymo 18–20 metų jaunuoliams Lietuvoje tyrimas“. Internetinis leidinys. Prieiga per internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2012/10/Nepilnameciu-baudziamoji-atsakomybe.pdf>
36. Žukauskaitė, Judita (2012). „Nepilnamečių nusikalstamas elgesys: psichologiniai mediacijos taikymo aspektai“. *Teisės problemos*. Nr. 2 (76), 96-110. Prieiga per

internetą: <https://teise.org/wp-content/uploads/2016/09/2012-2-Zukauskaite.Nepilnameciu-nusikalstamas-elgesys....pdf>

Kiti šaltiniai

37. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma_30-ITĮ). Užregistruota asmenų, įtariamų nusikalstamų veikų padarymu: moterų, vyrų. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1?year=2023&period=1-12&group=162> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
38. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma_30-ITĮ). Asmens amžius iki 24 metų. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1?year=2023&period=1-12&group=162> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
39. Duomenys apie ikiteisminio tyrimo įstaigose užregistruotus asmenis, įtariamus (kaltinamus) nusikalstamų veikų padarymu (Forma_30-ITĮ). Užregistruota asmenų, įtariamų nusikalstamų veikų padarymu: nepilnamečių, juridinių asmenų. Prieiga per internetą: <https://ird.lt/lt/paslaugos/tvarkomu-valdomu-registru-ir-informaciniu-sistemu-paslaugos/nusikalstamu-veiku-zinybinio-registro-nvzr-atviri-duomenys-paslaugos/ataskaitos-1/nusikalstamumo-ir-ikiteisminiu-tyrimu-statistika-1?year=2023&period=1-12&group=162> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
40. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2008–2012 metų veiklos apžvalgos. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-veiklos-ataskaitos/198> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
41. Teismų veiklos apžvalgos 2013–2017 m. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-veiklos-ataskaitos/198> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
42. Lietuvos teismai. Veiklos rezultatai 2018–2022 m. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-veiklos-ataskaitos/198> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
43. Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas. Nuteistų nepilnamečių laisvės atėmimo įstaigose skaičius metų pabaigoje. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/#/> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
44. Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas. Įkalintų nepilnamečių skaičius metų pabaigoje. Nepilnamečiai, kuriems paskirtos auklėjimo poveikio

- priemonės. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
45. Rodiklių duomenų bazė - Oficialiosios statistikos portalas. Teismų nuteistų nepilnamečių skaičius. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize#/> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
46. HALT programa. Nyderlandų Vyriausybės informacija: <https://www.government.nl/topics/sentences-and-non-punitive-orders/penalties-juvenile-offenders#:~:text=HALT%20programme.pay%20for%20any%20damage%20don> e.
47. Konopko, Karolina. „Smurtaujantys ir siaubą visuomenei keliantys vaikai: griežtinti bausmes ar bandyti auklėti?“. *Lrytas.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.lrytas.lt/lietuvosdiena/kriminalai/2019/10/11/news/smurtaujantys-ir-siauba-visuomenei-keliantys-vaikai-grieztinti-bausmes-ar-bandyti-aukleti-12124551> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
48. Malinauskas, Skirmantas. „Vaikų nusikaltimai – vis žiauresni“. *15min.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.15min.lt/naujiena/aktualu/nusikaltimaiirnelaimes/vaiku-nusikaltimai-vis-ziauresni-59-278061> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
49. Šaulys, Stasys. „Paauglių nusikaltimai tampa vis brutalesni“. *Valstietis.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.valstietis.lt/salyje/paaugliu-nusikaltimai-tampa-vis-brutalesni/78782> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
50. Šaulys, Stasys. „Auga negailestinga ir žiauri karta“. *Valstietis.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.valstietis.lt/salyje/auga-negailestinga-ir-ziauri-karta/64639> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
51. Volkovaitė, Asta. „Jaunieji pažeidėjai auga kaip ant mielių“. *Šiaulių naujienos*. Prieiga per internetą: <https://www.snaujienos.lt/index.php/kriminalines-naujienos/13718-jaunieji-paeidjai-auga-kaip-ant-mieli> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]
52. Zubrickienė, Irena. „Žiaurūs nepilnamečiai tampa žudikais“ *TV3.lt*. Prieiga per internetą: <https://www.tv3.lt/naujiena/lietuva/ziaurus-nepilnameciai-tampa-zudikais-n799935> [žiūrėta 2024 m. gegužės 14 d.]

SUMMARY

JUVENILE JUSTICE IN LITHUANIA – DO CURRENT CRIMINAL LAW MEASURES AND THE PRACTICE OF THEIR IMPLEMENTATION APPROPRIATELY CORRESPOND TO THE REASONS AND TRENDS OF CRIMINAL JUVENILE BEHAVIOUR

This article examines the issues related to the implementation of criminal liability for juveniles and the prospects of juvenile criminal justice in Lithuania. The aim of the article is to analyse and reasonably assess the current issues related to the juvenile criminal justice in Lithuania as well as to identify potential areas for improvement in this area. In order to achieve these goals, the author aims to comprehensively analyse the peculiarities and shortcomings of the legal regulation established in the Criminal Code of the Republic of Lithuania, the challenges that arise in the case law of juvenile criminal cases, and the statistical data about the trends of registered and latent juvenile delinquency as well as the insights of law, criminology and other scientific disciplines on the subject matter. The analysis of the trends of juvenile crime and delinquency during the last 16 years has shown a sharp decline of registered juvenile crime cases and the fact that serious crimes committed by the juveniles are very rare. Also, it was observed that with every year they become even less widespread. However, latent juvenile delinquency rates in Lithuania during the last decade and a half have stayed almost unchanged. The analysis has also shown that, in practice, the peculiarities of juvenile criminal responsibility and the specific needs of juveniles are often not adequately considered when prosecuting them and imposing punishments or other measures, and if these peculiarities are taken into account, it is often done in a limited and incomplete manner. The conclusions are drawn that courts, applying criminal liability, should pay more attention to the principal provisions on the peculiarities of the juvenile criminal liability, and take greater attention to the specificities and needs of juvenile offenders. Moreover, courts should further restrict the use of criminal penalties and apply educational measures more often. It is also important to note that cases when Lithuanian courts implement the peculiarities of the criminal liability of juveniles to young adults, despite the scientific achievements that encourage to do so, are quite rare. Therefore, courts should evaluate the social maturity of young adults (18-21 years) and the possibility of applying the specificities of juvenile criminal responsibility more carefully. Meanwhile, the legislator should consider exempting juveniles from criminal liability in cases of serious crimes as well (i. e., when the crime, committed by a juvenile, is formally considered serious, but in reality, the crime itself and the offender do not pose a high danger). Finally, in cases of less serious or reckless offences, it should be the duty of the court and not a matter of its discretion to consider the exemption of juveniles from criminal liability.

KEY WORDS

Criminal liability, juveniles, punishment, educational measures, juvenile delinquency, release from criminal liability.